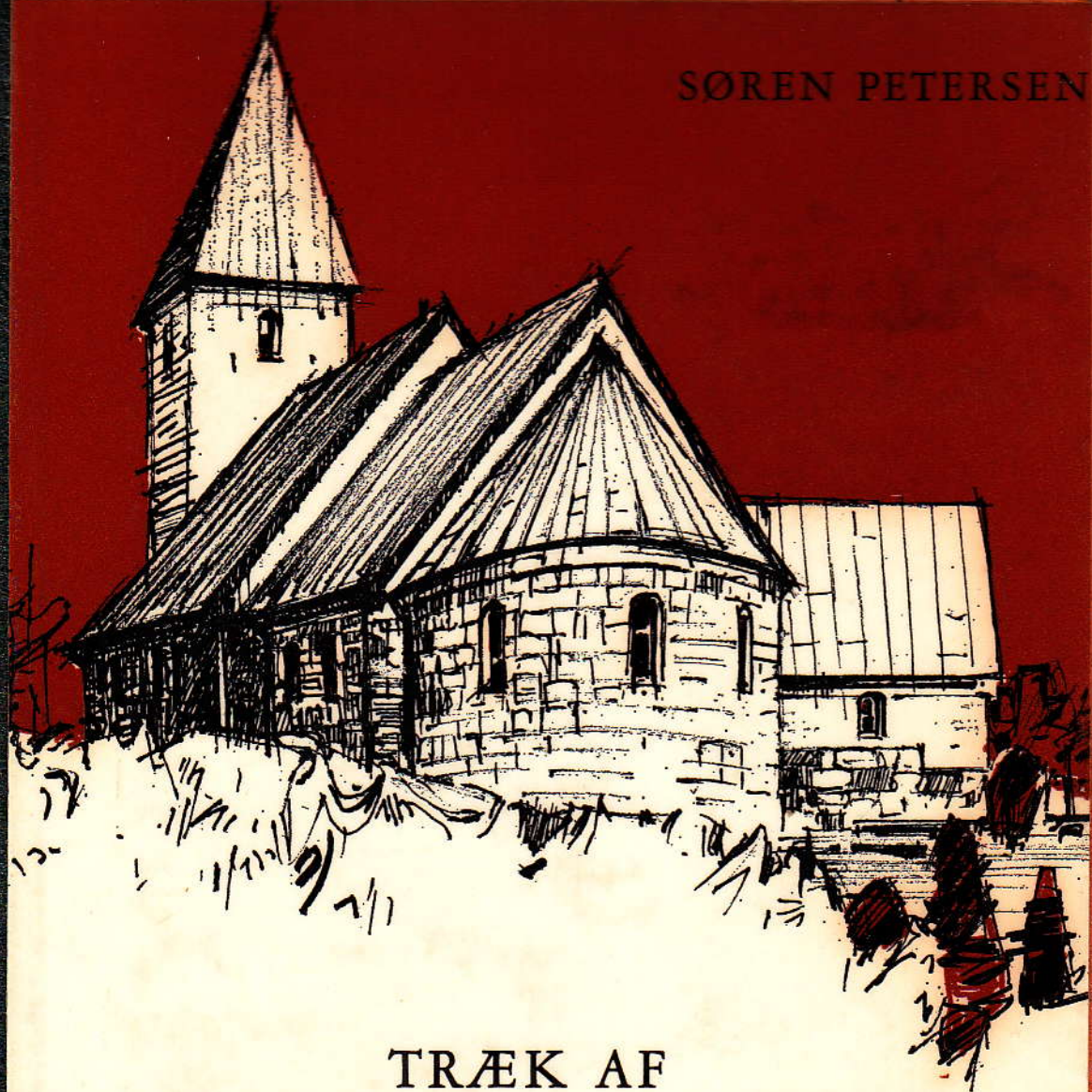

SØREN PETERSEN

TRÆK AF
BRYNDUM SOGNS
HISTORIE

TRÆK AF

BRYNDUM

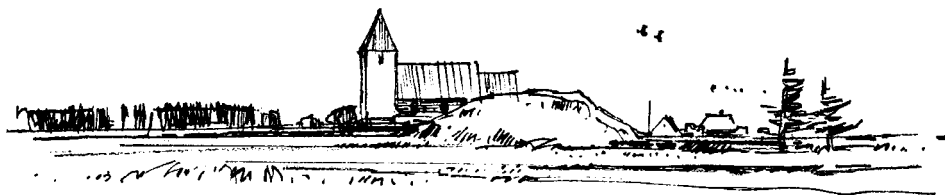

SOGNS HISTORIE

SØREN PETERSEN

Tegninger af Erling og Mogens Juhl

Den, der vil forstå sin samtid, kommer ikke uden om fortiden. Vi lever videre på det grundlag, tidligere slægtled har frembragt.

Udsigt mod Bryndum

1967

Forord

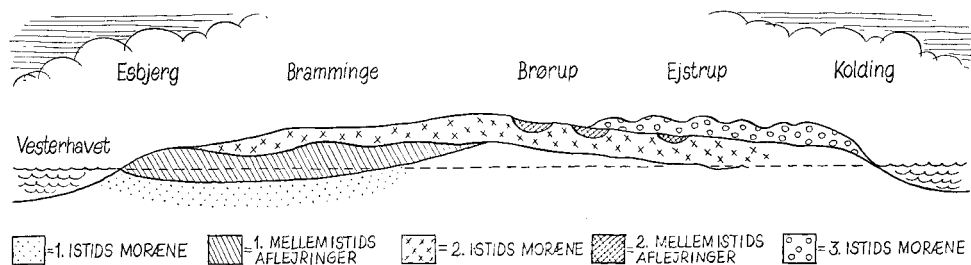
Som en, der har boet i Bryndum sogn i snart et halvt hundrede år og derved levet med i den stærke udvikling, der er sket her i denne tid, har jeg næsten følt det som en forpligtelse for eftertiden, dels at nedskrive mine egne oplevelser fra nævnte periode og dels på grundlag af historiske kilder at give en samlet beskrivelse af forholdene i vort sogn, som de har udviklet sig fra de ældste tider og til nu.

Da en del af det, der her er skrevet, ikke alene har fundet sted i selve vort sogn, men for en del også i det øvrige land, har jeg med dettes historiske udvikling som baggrund søgt at påpege, hvorledes denne har indvirket på de forhold, der har været levet under her i sognet til de forskellige tider.

I 1947 skrev gdr. Holger Willadsen, Kjersing, »Bryndum-V. Nebels historie«, hvori særlig udskiftningen, kommunalstyret og en del af sognets ledende mænd er beskrevet. Disse forhold er derfor ikke særlig berørt i bogen her, og jeg vil derfor mene, at de to bøger på god måde kan udfylde hinanden.

Gjesing, juli 1967.

S. Petersen.

Bryndum sogn og dets beliggenhed

Bryndum sogn ligger på en bakkeø, der i en aflang form strækker sig omtrent fra Esbjerg til Varde og adskiller sig fra de omliggende sogne: Esbjerg, Guldager, Alslev, Varde, V. Nebel og Skads ved naturlige grænser, ved bække eller åer, der bugter sig frem gennem lave engdrag. Dog danner grænsen til Varde sogn en undtagelse, idet den, som naturligt ville have været, skulle have gået ved Alslev-Forum å, men i stedet er trukket et stykke længere mod nord, ind over Forum hede, der nu er opdyrket eller beplantet med gran og fyr.

EGNENS TILBLIVELSE OG UDVIKLING

Brunkulstiden

Egnens tilblivelse kan føres 25 mill. år tilbage i tiden, til den tid, man kalder tertiær- eller brunkulstiden, da klimaet var varmt, og landet, der dengang var landfast med Skåne, var bevokset med de skove, der senere blev til brunkul.

Af en eller anden grund sank landet efterhånden så dybt, at det sted, hvor Esbjerg og omliggende sogne nu ligger, forvandlede til et hav, der strakte sig helt til Brørup. (Fra 1899 til 1932 er Esbjerg sunket 7,2 cm, tidligere mere).

I dette hav udmundede floder, der formentlig kom fra landene sydpå. Flo-
derne medførte ler og sand, der dryssede ned på havbunden og aflejrede sig her
i årtusinders løb som tykke lag, som vi kan se i sand- og grusgrave eller på de
steder, hvor der graves dybe grøfter i jorden. Senere skete det, at havbunden
hævede sig så meget, at den kom til at ligge adskillige meter over havfladen,
og f. eks. ved havskrænterne i Hjerting nord for Børnesanatoriet kan man se
de lag af ler og sand, der i sin tid har lejret sig på den gamle havbund. Lagene
ligger ikke vandret, som de oprindelig havde gjort, men skråner opad fra syd
til nord, hvilket skyldes forskellige hævnings og sænkninger i jordlagene.

Oprindelig var sandet hvidt, men er nu rødbrunt de fleste steder. Dette
skyldes, at det nedsivende vand har taget luft med sig og derved gjort sandets
jernindhold rustent, og visse steder endog kittet sandskornene sammen til jern-
sandsten, al, noget man ser i de fleste sandlag, også i Bryndum sogn. Dog har
man i de senere år fundet tykke lag af hvidt sand både i skrænten ved det syd-
ligste højhus i Spangsbjerg og i bakkedragene sønden for Spangsbjerg Mølle-
vej, navnlig omkring den nye tekniske skole.

Leret, der er gråt eller gulligt, ligger også i lag. Sommetider ligger ler- og
sandlag skiftevis over hinanden og sommetider hver for sig, f. eks. er der 12 m
tykke lerlag ved Måde og Gammelby teglværker og store grus- og sandsam-
linger ved Alslev og Tjæreborg.

Beviset for, at disse sand- og lerlag er dannet på bunden af et hav, er, at man
her har fundet skaller af muslinger, der nu til dags kun lever i kolde polar-
have.

Disse aflejringer af ler ved Måde og Gammelby har dannet grundlag for
de store teglværker, der findes her, og som gennem lange tider har fremstillet
de fleste af de mur- og tagsten, der har været anvendt til byggeri i Esbjerg og
omegn, og de drænrør, der i kilometerlange strækninger er lagt i jorden for at
afvande bøndernes marker.

Også i Tarp, ved »Lerbjerg«, har der engang været et lille teglbrænderi øst for Ørnskovs have. Teglbrokker ses endnu.

Og af næsten lige så stor betydning som leret har de store sand- og grusaflejringer ved Tjæreborg og Alslev vist sig at være. Sandet og gruset herfra anvendes i stor stil til byggeri og fliser, til kloakrør og vejbygning, så disse 25 mill. år gamle sand- og lerforekomster, der har samlet sig de nævnte steder, viser sig nu at være af stor værdi for egnen og dens befolkning.

Istiden

Efter den varme brunkulstid blev klimaet i de nordiske lande efterhånden koldere. Ingen ved af hvilken grund. Store tykke ismasser lagde sig over Norge, Sverrig, Finland og gled fra disse høje bjerglande ned over Danmark medførende sten, grus, sand og ler, som de skræbte af fjeldsiderne og aflejrede dér, hvor Danmark nu ligger.

Man regner med, at Danmark har haft tre istider med to mellemliggende isfrie perioder. I de to første er isen nået helt ud til Vesterhavet, og navnlig i den anden istid skabtes den bakkeø af sten, grus, ler og sand, som vort sogn nu ligger på.

Den tredie istids vestligste rand nåede for vor egns vedkommende kun til egnen omkring Brørup, og herfra har isens smeltevand ført grus, sand og ler med sig og aflejret gruset og sandet som flade sandsletter, heder, på de laveste steder, medens størsteparten af det lettere ler er fulgt med til Vesterhavet. Forum hede er sikkert en sådan smeltevandsslette, der har hævet sig siden sin tilblivelse.

Den gamle havbund med sand og »kantbutede« flintesten fra før istiden kan tydeligt ses i en nylig udgravet grøft i det sydøstlige hjørne af »Vestervangen« i Gjesing, hvor et stort område for tiden gøres modent til villabyggeri.

Plantevækst og dyreliv

Da ismasserne over Danmark var smeltet, bestod landet af nøgne sandsletter og lerbanker, men lidt efter lidt vandrede planterne ind sydfra. Først kom tundraegnenes plantevækst: bævreasp, dværgbirk o.fl., og med dem fulgte polaregnens dyrebestand: isbjørne, sneharer, ryper m. fl.

Men efterhånden blev klimaet mildere, og landet blev bevokset med store fyrreskove. Fra den tid har vi fundet spor af de første mennesker.

Med det fortsat mildere klima afløstes fyrreskovene af egeskove, og hermed fulgte elsdyr, rensdyr og bjørne.

Også egnen omkring Esbjerg har været bevokset med skove af eg og skovfyr. Sagnet fortæller, at skovene mellem Ribe og Varde har været så tætte, at en spurv kunne hoppe fra gren til gren fra den ene by til den anden.

En kendsgerning er det i alt fald, at i 1922 lå der endnu store egestammer i mosen vest for Gjesing, og ved bækken i engdraget nord for V. Gjesing-vejen ses endnu nogle stubbe af store, gamle træer.

Da man udgravede Esbjerg Dokhavn omkring 1870, fandt man også her

I deden omkring. 1865

store egestubbe, ligesom der endnu ved ebбетid kan ses to store fredede egestubbe ved strandkanten i Måde, der står som rester af de store fortidsskove, som man mener har strakt sig fra et stykke norden for Esbjerg til et sted sønden for Ribe.

Men de store skove er forlængst borte. Kun de nævnte rester og noget egepur i Grimstrup krat og Solbjerg plantage bærer endnu vidnesbyrd om deres tidligere eksistens, og måske har noget af det gamle egetømmer, der findes i egnens kirker, engang vokset her i disse skove.

Men hvor er disse skove blevet af?

Ja, mange kræfter har i tidens løb hjulpet hinanden med at ødelægge dem.

De gamle bønder drev deres svin ud i skovene for at æde egetræernes frugter, agern, og de unge skud af de træer, der fik lov at vokse frem, blev ofte ædt af skovens råvildt eller af bøndernes heste og køer, der også sendtes til skovs for at klare den vanskeligste årstid igennem. Men skovens værste ødelæggere var dog vist menneskene. De huggede tankeløst ned af de store stam-

mer og brugte dem til bygningstømmer, til udsmelting af jernet i myremalmen og til brændsel, og i Svenskekrigene 1643-45 og 1658-60, da svenske hære besatte Jylland, afbrændte de store strækninger, og hvad der blev tilbage, søgte vestenvinden at ødelægge med det resultat, at dér, hvor de mægtige egetræer engang var enerådende, dér trådte den fattige lyng i stedet: skovene var blevet forvandlet til heder.

HEDEN BLIVER IGEN TIL SKOV

For ca. 100 år siden blev der taget fat på at forvandle heden til skov igen, ikke til egeskove, men til fyr- og granplantager. At dette lykkedes, skyldes især Dalgas og Det danske Hedeselskab, der blev stiftet 1866. Det plantede ikke alene hederne til, men frugtbargjorde desuden store områder ved dræning og mergling og ved at plante læhegn, der kunne dæmpe for vestenvindens sandflugt på de lette og sandede jorder.

Også inden for Bryndum sogn blev forskellige hedearealer forvandlet til plantager. Den største og smukkeste af disse er Gjesing skov, der nu er til glæde for mange, både mennesker og dyr.

Fulgte man indtil 1890 den gamle Vardevej fra Esbjerg og nordpå, kom man ca. 3 km uden for Esbjerg til et øde hedeareal på 108 tdr. land, 60 ha, og lige før man nåede dette, passerede man et mosedrag, »Sejlsted Mose«, der i årene fra 1920-25 er blevet omdannet til det smukke anlæg, der nu kaldes Vognsbøl Park, medens hedearealet nord for er blevet beplantet med gran og bjergfyr, der på forskellige steder senere er blevet erstattet med bøg og eg samt på et enkelt område med frugttræer og bistader, medens plantagens nordlige del er omdannet til golfbaner med et tilhørende smukt klubhus.

I plantagens sydlige del, ned mod Vognsbøl Park, har Esbjerg kommune opført en restaurant, og i nærheden heraf er der rejst en mindesten for den

mand, læge O. Bruun, der først vakte interessen for plantningssagen omkring Esbjerg.

Stenen bærer hans billede samt indskriften:

I karrig jord, ved nøgen strand
på klit og lyngbevokste banker,
han planted træ ved træ med læ
og vækst for sunde stærke tanker.

For omkring 100 år siden lå halvdelen af sognet endnu hen som hede, men allerede ved århundredskiftet var dette område nedbragt til det halve.

Ved begyndelsen af forrige århundrede var det sådan, at det næsten kun var den lettere og højere liggende jord, der var opdyrket, idet den lettest kunne bearbejdes med den tids primitive og mangelfulde redskaber. Den lave jord fik lov at ligge hen som moser og enge, mens den tunge og lerede ikke blev dyrket, fordi den var for vanskelig at arbejde i, og den mest sandede groede til med lyng, fordi der ikke kunne vokse andet.

Men efter krigen 1864 tog man alvorligt fat på at opdyrke og beplante de ufrugtbare hedestrækninger og afvandede de sure kær. De vigtigste årsager hertil var, at man på den tid havde fået bedre landsbrugsredskaber til brug ved opdyrkningen: svingploven bl. a., samtidigt med, at befolkningstallet i disse år var vokset stærkt, og til dette kom yderligere den stigende oplysning om jordens behandling med mergling, dræning og med brug af kunstgødning, som betingelse for kulturplanternes gode trivsel.

Mergelgravene i sognet, bl. a. de 5-6, der lå norden for V. Gjesing-vejen, men som blev jævnet af tyskerne 1940, er minder fra denne tid.

Resultatet af dette store opdyrkningsarbejde har været, at der nu ikke i vort sogn findes mere hede eller flere sure kær og moser, der ikke er beplantet eller opdyrket.

Egnens ældste befolkning

Hvornår de første mennesker er kommet her til egnen vides ikke, men efter hvad man kan konstatere, har der ikke boet mennesker her før omkring 4000 år f. Kr. Dog har man i en grusgrav ved Langå fundet knogler af dådyr, der er marvspaltet af mennesker mellem den anden og tredje istid. Dette fortæller, at der har levet mennesker dér ca. 50.000 år f. Kr.

ÆLDRE STENALDER 4000—2500 F. K R.

De første, der er kommet hertil, har været en jæger- og fiskerbefolkning, der har boet i jordhuler eller telte af skind og ernæret sig ved jagt i skovene og ved opsamling af muslinger og smådyr i åer og vige. Men efterhånden, som der kom flere mennesker til, blev eksistensmulighederne mindre, og uden at efterlade sig noget egentlig spor søgte de hen til nye og bedre jagtområder.

YNGRE STENALDER 2500—1500 F. K R.

Men et nyt folk kom i stedet, et folk af kvægavlere og agerbrugere, et folk med slebne flinteøkser og -knive, et folk, der tog fat på at rydde skov og krat og

tilså jorden med hvede og byg. Dette folk havde den skik, at de begravede deres døde i stenkamre, der ikke var større, end de kunne rumme ét menneske og kunne tildækkes med én stor flad sten som overligger. Disse grave har man kaldt dyssegrave eller *stendysser*.

Af grave fra denne tid har man kun fundet ganske enkelte her på egnen. Den mest velbevarede fandt man i Skads 1944. Den var helt tildækket med jord, så ikke engang dækstenen ragede op.

Men efterhånden er dette gamle bondefolk gået over til at gøre gravkamrene større, dække dem til med flere overliggere, for så til sidst at kaste en høj af jord op over det hele. Enkeltmandsgravene var blevet til en fællesgrav, en såkaldt *jættestue*. En sådan findes ved Mejls nord for Varde.

ENKELTGRAVSFOLKET 1800—1500

Engang i stenalderen, mellem ca. 1800 og 1500 f. Kr., skete det, at et folk, der havde sin hjemstavn på sletterne øst for Volga, var brudt op for at søge nyt land. Med kvinder, børn og ejendele var de draget mod nordvest, og en del af dette vandrefolk nåede langt om længe til Vestjylland og bosatte sig her, medens de øvrige spredtes ud over store dele af landet, dog særlig i Jylland.

Dette nye folk førte sine egne skikke med sig bl. a. den at begrave deres døde i enkeltgrave og ikke i fællesgrave, som efterhånden var blevet skik. Her i Bryndum sogn findes særlig mange af dette folks grave, et tegn på, at egnen på den tid har været tæt befolket. Der er i alt fundet ca. 300 grave, hvoraf de fleste dog er sløjfede i tidens løb.

I 1940, da flyvepladsen udvidedes af tyskerne, blev således 11 enkeltgrave fjernede, men de blev forinden undersøgt og indtegnet på et kort, der findes på Nationalmuseet.

Hvad indeholder så en sådan gravhøj?

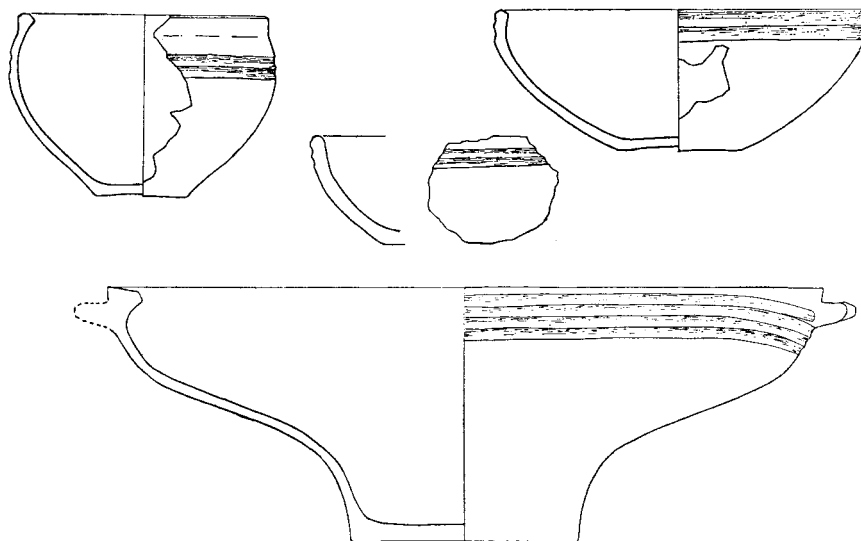
Ja, den døde er forlængst forsvundet, også den trækiste, hvori liget har ligget. Undertiden findes dog svage skeletspor, der fortæller, at mændene var lagt på højre side med hovedet mod vest og benene mod øst, mens kvinderne derimod var lagt på venstre side med hovedet i øst og benene mod vest. Derved kom de begge til at vende ansigtet mod syd, mod det land, hvorfra deres folk engang var kommet.

I gravene har man dog fundet de ting af sten og rav, som de døde fik med sig i graven. Ved mandens ansigt lå hans stridsøkse af grønsten, en sej lava, der findes som løse sten på vore marker. Hullet til skaftet synes at være udboret med en hjortetak eller rørknogle. Ved bæltestedet findes ofte en flintekniv, medens der hos kvinderne kun er fundet smykker af rav.

Ligeledes har der fra dette folks tid været en gruppe høje, 10 i alt, i den sydlige del af V. Gjesing. Heraf ligger der stadig fem i den nordlige del af Gjesing skov, bl. a. de to såkaldte Vidskuehøje, medens der har ligget tre vest for V. Gjesing-vejen og to lidt længere mod øst. Den største af disse lå, hvor nu Lerhøjsvej munder ud i Golfvej. Den blev udgravet af Esbjerg Museum 1966. I højen var der tre grave: en mandsgrav med en smuk stridsøkse, to flinteknive og en lille og en stor skraber, en kvindegrav med otte ravperler og så en grav, der var tom. I højfylden fandt man en del potteskår, der tyder på, at der her har været en boplads i nærheden.

Foruden de omtalte gravsamlinger i Kjersing og Gjesing, skal nævnes, at der også i Bryndumdum samt på begge sider af vejen, der fra hovedvej 12 fører mod Skovridergården, findes betydelige grupper af grave, således er der fra enkeltgravstiden fundet smukke stenøkser på Jeppe Nielsens og Henning Madsens marker i Forum.

I øvrigt findes der grave spredt enkeltvis ud over hele sognet bl. a. på Svend Rasksens, Bue Gammelbys og Ejner Riddersholms marker, der alle ligger på kanten af skrænten ved lavningen vest og nord for Gjesing.

Lerskåle og fad fra Forum udgravet 1916

BRONZEALDEREN 1500—400 F. KR.

Omkring 1500 f. Kr. kom bronzen til Danmark, og vi begyndte at lave vore våben af dette metal. Tidligere havde vi udført flint til andre lande, men nu standsede denne udførsel, og vi måtte i stedet indføre bronze fra disse lande og betale den i dyre domme. Hvad havde vi at betale med? Flint havde de jo ikke mere brug for.

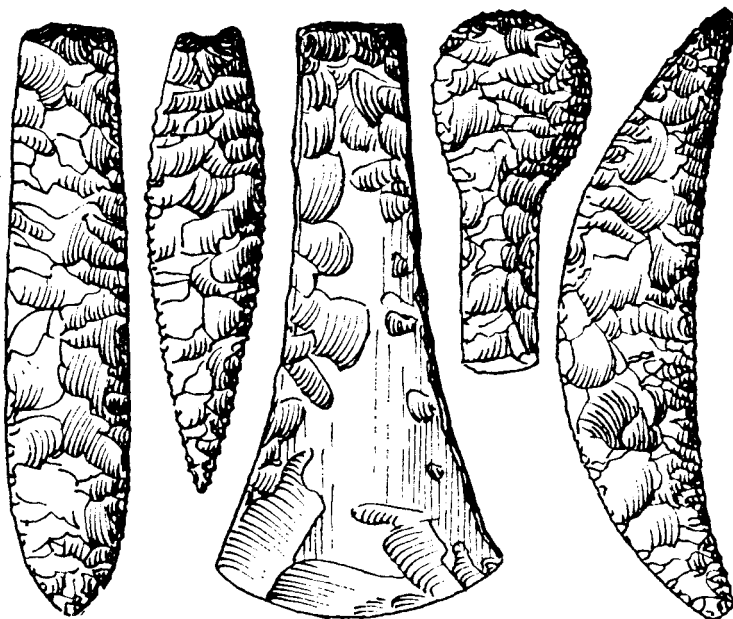
Men heldigvis var de ivrige efter at købe vort rav, og det var der nok af her ved Vesterhavet, og måske er det en af grundene til, at bronzealderens folk i så stort tal slog sig ned på denne egn.

Trods dette har bronzealderfolket dog ikke efterladt sig så mange grave som enkeltgravsfolket. Dette skyldes måske, at i den første del af bronzealderen begravede de deres døde i jordhøje, der kunne have en højde på 4-6 m, og det

var kun de mest ansete, der fik en så agtværdig begravelse, og fra den sidste del af denne tidsalder og første del af jernalderen brændte de deres døde, samlede asken i en urne og satte den i jorden, hvor den ofte blev overset og ødelagt.

Af bronzealderhøjene skal nævnes nogle af de største. I en linie fra Jens Åge Pedersens gård i Tarp til Bryndum kirkegård ligger fem, i V. Forum én, der kaldes Fasterhøj, og i plantagen øst for Gl. Vardevej tæt ved Vognsbøl Park er der én.

I en del af disse højes indre har der oprindeligt været en egetræskiste, hvori den døde var anbragt, dækket af en kohud, men rester af de døde eller deres klædedragt har man kun fundet i ganske enkelte tilfælde.

Kniv - Spydspids - Økse - Kornsegl

JERNALDEREN 400 F. KR. 1000 E. KR.

Omkring 400 år f. Kr. lærte vi af romerske handelsfolk at lave redskaber og våben af jern, der kunne udvindes af myremalm, og inden længe var bronzen slået ud som nyttemetal. Med det fremskridt der hermed skete, skulle man have troet, at vi førtes ind i en lykkeligere tid, men det blev ikke tilfældet; thi samtidig skete det, at klimaet blev mere koldt og fugtigt end tidligere. Lyngen bredte sig mere og mere. Det kneb at få kornet modent, lave strækninger oversvømmedes, og på grund af større snefald måtte der bygges stalde til at huse kreaturerne i om vinteren.

På flyvepladsen i Kjersing har man i 1932 udgravet tomten af en sådan stald fra omkring 800 e. Kr., altså over 1000 år efter, at jernet var blevet kendt i Danmark.

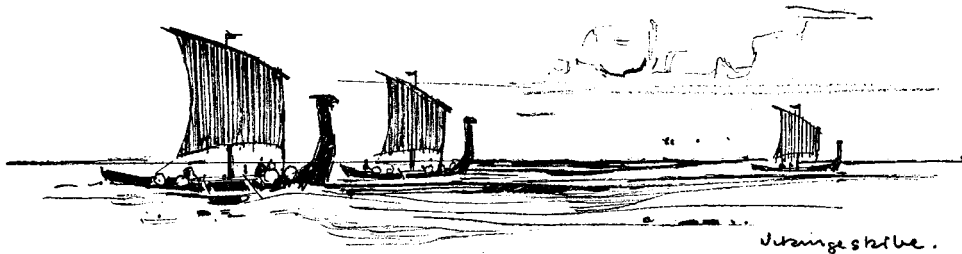
I den ældste del af jernalderen var her en ret talrig befolkning, der sikkert har følt sig tiltrukket af Vestjyllands sandmuldede jorder, fordi de var lette at arbejde i, men i den yngre jernalder, fra ca. 400-800, synes befolkningstallet at være i stærk aftagende, og der findes ikke mange gravminder fra denne tid.

VIKINGETIDEN CA. 850—1050

Tiden mellem 850 og 1050 kaldes vikingetiden, og den betegner en vis storhedsperiode i vor historie. Befolkningstallet er nu vokset igen, og det kneb med at skaffe plads og eksistensmuligheder til den opvoksende slægt.

Nogle drog på vikingetog

Problemet løstes ved, at unge mænd i deres bedste alder samlede sig i bådelaug og drog ud på vikingetog, særlig til England og Nordfrankrig, hvor de plyndrede og røvede og kom hjem med store rigdomme, eller for en dels vedkommende bosatte sig i de fremmede lande.

Også her fra vor egn er der sikkert afsejlet mange vikingskibe. Inde i Varde å og Sneum å, bag Skallingen, Fanø og Manø har deres skibe ligget godt i læ om vinteren, når Vesterhavet rasede i dets frygteligste vælde. Og mon det ikke er sandsynligt, at »Sejlsted mose«, der vel på den tid har været en havbugt, har fået sit navn fra en tid, da der kunne sejles hertil.

Gamle mænd ved da også at fortælle, at der er fundet fortøjningspæle ved den bæk, der løber gennem mosedraget, nu »Vognsbøl Park«, ligesom der er fundet køkkenmøddinger fra bopladser, der har ligget på skrænterne, der vender ned mod den tidligere havbugt.

Også engdraget vest for Gjesing har sikkert været en havarm, der har strakt sig om til sønden for Tarp. Det kan man slutte af de mange skaller og strandsten, der er fundet her.

Nogle blev hjemme

Selv om en del af mændene tog på vikingetog, blev de fleste dog hjemme og gav sig til at dyrke jorden, et slidsomt arbejde, men et arbejde, der har været af den største betydning for følgende slægter.

Det mørke århundrede 1240-1340

Efter den opgangstid Danmark havde oplevet i Valdemarstiden 1157-1240, kom vi ind i en mørk og trist tid, der var forårsaget af stridigheder mellem kongeslægten, adelen og gejstligheden, og denne strid var ved at føre landet til afgrundens rand. Til dette kom, at en meget smitsom sygdom, kaldet Den sorte Død, kom hertil i 1349 fra Konstantinopel. Dens symptomer var kuldegysninger, sort tunge og stinkende ånde. Hvor den kom frem, rasede den i 4 til 6 måneder, og der kendtes dengang intet middel til dens bekæmpelse. Da dens hærgen var forbi, var flere sogne næsten mennesketomme.

Også sognet her blev hårdt ramt. På Kjersing hede har man fundet gamle plovfurer, der vidner om, at denne har været under plov før 1349, men i dette år havde døden bortrevet så stor en del af befolkningen, at den opdyrkede jord atter var sprunget i lyng.

UROLIGE TIDER I MIDDELALDEREN

Flere gange i middelalderen gjorde bønderne oprør mod herremændene. Det største af disse fandt sted i 1534, da bondeføreren Skipper Clement kom til egnen med en stor oprørshær, som mange af bønderne sluttede sig til, men Kristian III's hærfører, Johan Rantzau, slog oprøret ned med hård hånd, og mange af bønderne blev på Viborg Landsting dømt fra liv og gods. Livet fik de dog lov at beholde, men måtte i stedet afstå deres bedste stud.

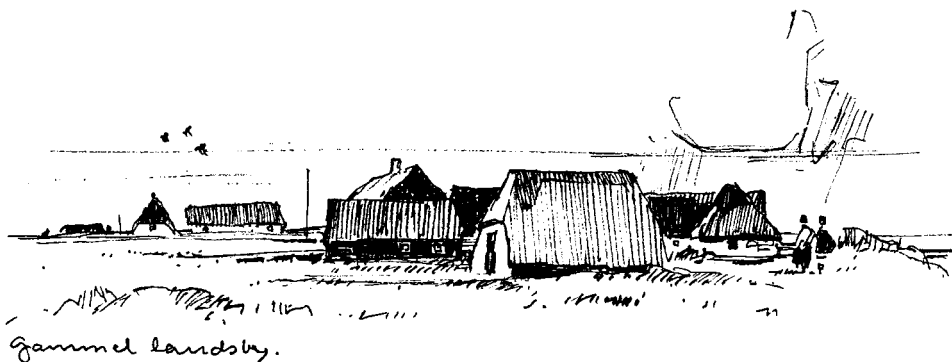
Kristian III indførte Luthers lære i Danmark i 1536, og måske er det i den forbindelse, at han både i 1536 og 1539 aflagde besøg i Bryndum præstegård. — Til minde om begivenheden blev der i 1927 rejst en sten på kirkepladsen ved forsamlingshuset.

VORE GAMLE LANDSBYER

Allerede i vikingetiden har mange af vore gamle landsbyer eksisteret. De lå skilt fra hinanden ved skove, enge og moser. Vejene imellem dem var dårlige og kun markeret af spor ved siden af spor, og den meste samfærdsel foregik derfor mest til hest eller til fods.

Til de ældste af vore landsbyer hører dem, hvis navne ender på ing. Her omkring f.eks.: Gjesing, Kjersing, Hjerting og Sædding. Dernæst følger byer, der ender på um: Bryndum, Forum, Hygum, men også de byer, der har endelserne: lev, sted og by hører til nogle af vore ældste: således Alslev, Skast og Gammelby. I vikingetiden og i Valdemars-tiden o. 1250 voksede befolkningen meget stærkt, og for at kunne eksistere så den sig nødsaget til at bortrydde skov og krat og dyrke ny jord op. Og på de ryddede områder byggedes der nye landsbyer, hvis navne ofte kom til at ende på rup eller strup, der betyder at bortrydde. Eksempler her fra egnen har vi i navne som Astrup, Lifstrup og Andrup, der sikkert stammer fra denne tid.

På et senere tidspunkt bliver endelsen torp eller tarp ret almindelig, og denne torp-endelse betyder, at byen er udflyttet fra en ældre landsby, som f. eks. Tarp fra Gjesing.

Egnens gamle landsbynavne

Som det fremgår af nedenstående navneliste har flere af vore landsbyer i tidens løb undergået en betydelig navneforandring.

Gjesing skrev man i	1606: Giessing (1450 Gesyng)
Kjersing	1606: Kierssing
Hjerting 1291: Hirting	1378: Hyrtyng = hjort
Sædden (Sædding) Sedæn	1240-1440: Sæthum
Bryndum	1289: Brunnium
Forum 1335: Forthum	1606: Fordumby
Bryndumdam	1664: Brøndumdamb
Astrup	1606: Åstrup
Tarp	1347: Thorthorp mark
Forumlund	1606: Fordumlund
Fuglbæk	1638: Fugelbeck
Spangsbjerg	1606: Sponngsbierig
Guldager	1291: Gulakær
Tøbøl	1606: Tobyll
V. Nebel	1330: Nybyl = Nybøl = bolig eller bosted = bol
Fourfeld	1606: Foffuerfeld
Vognsbøl	Vagns bol
Måde	betyder eng
Jerne: I begyndelsen af det 14. årh. skrives Jarn (grus) senere Jærn og Jærne.	
Skads: tidligere Skadst = en sammentrækning af mandsnavnet Skati og sted.	
Brixbøl	Brix'es bol = Brix'es bosted

Sognets byer

BRYNDUM

Bryndum har oprindeligt heddet Brunnum. Brun kan betyde brønd eller kilde, og um kommer af det tyske heim, der betyder hjem. Altså kan Brunnum betyde kildens hjem eller kildens udspring, og det er vel meget sandsynligt, at der her, hvor byen blev lagt, og kirken blev bygget, har været et sted, måske ved dammen, hvor der altid har været frisk vand at hente.

Desuden har Bryndum fra de ældste tider været sognets midtpunkt. Med sin høje beliggenhed og vide udsigt har stedet allerede i hedenskabens tid været samlingssted for den tids gudsdyrkelse her ved de to bronzealderhøje og det friske kildevæld.

Og for at udnytte stedets vanemæssige tiltrækning var det vel også derfor, at man efter kristendommens indførelse fandt det klogest at bygge kirken her.

FORUM

Forum: 1606 Forthumby. Forth betyder vadested, og byen har vel fået sit navn efter, at den gamle Ryttervej her gik over åen, ca. 1½ km vest for broen. De

gamle gravhøje på kanten af ådalen og andre steder i Forum fortæller, at egnen her har været stærkt beboet i oldtiden. I Forumlund er der således fundet 25 grave, i Forum 12, og på det kileformede jordstykke, hvor Bryndumvejen munder ud i hovedvej 12, har der været en begravelsesplads med 50 tuegrave. Måske har også ådalen været så lav dengang, at der kunne sejles ad den å, der stadig løber igennem den.

Der har været gisninger om, at der skulle ligge et vikingskib i ådalens skrænt, jvf. Ladbykibet ved Kerteminde, og Esbjerg Museum var ved at spekulere på at grave det ud. Dog indtil nu er intet sket.

I slutningen af 1700-tallet er der i Forum, ligesom i sognets andre byer, sket en udflytning af gårdene, men dokumenterne herfor er ikke til at finde.

En stor del af jorden i Forum er let og sandet og har derfor indtil et stykke ind i dette århundrede ligget hen som hede, men efterhånden er det hele nu blevet opdyrket eller beplantet.

Indtil 1935 gik der kun en smal grusvej mellem Esbjerg og Varde, men omkring dette år blev der lavet en lige og bred hovedvej, der til at begynde med var cementeret eller brolagt, men som nu senere er blevet asfalteret.

Dette betød et stort fremskridt for Forum, der nogle år i forvejen, i 1927, havde fået sin egen brugsforening og herefter, i 1951, en ny moderne skole.

Men den største betydning for den fremgang, der er sket her på sognets letteste jorder, må dog sikkert tilskrives de forbedrede dyrkningsmetoder, der har fundet sted i den sidste menneskealder og givet sig til kende i de mange nyoprettede ejendomme langs den stærkt befærdede hovedvej.

ASTRUP

Ved udskiftningen 1786 var der her kun 3 gårde: én tilhørende doktoratet i Ribe, en anden præstekaldet i Bryndum og en tredie, der ejedes af Søren Spangsbjerg i Uglvig.

Før udskiftningen lå de tre gårde nede ved åen, og der kan endnu påvises, hvor de har ligget. I 1862 var der 10 gårde i Astrup, og i 1901 var der 15 skatteydere.

Astrup har oprindelig heddet *Åstrup*. Denne formodning begrundes, dels med dens beliggenhed ved Alslev-Forum å og dels ved, at de ældre i sognet stadig udtaler dens navn som *Åstrup*; ligesom navnet også i gamle dokumenter er stavet med *Å*.

GJESING

Nogle mener, at navnet Gjesing er dannet af mandsnavnet Gese sammen med endelsen ing og kan føres tilbage til tiden lige efter Kristi fødsel. Andre vil derimod hævde, at Gjesing eller Giesing, som de ældre på egnen udtaler det, kommer af dyrenavnet gied, ged, ligesom Hjerting kommer af hjort.

Gjesing har oprindelig bestået af to småbyer: Østerby og Vesterby, der lå på hver sin side af det engdrag, der stadig adskiller dem, men som nu, efter at det for en del år siden blev afvandret, har hævet sig betydeligt siden dengang.

En række af store sten, som man har fundet i engen mellem de to byer, har sikkert været anvendt som trædesten, når man ville slippe tørskoet fra den ene by til den anden. Som skik var ved de gamle landsbyer, lå gårdene tæt op ad hinanden, måske for at beboerne bedre kunne værne sig mod tyve og ransmænd eller være hinanden til gavn og glæde under livets daglige forhold.

Desuden har de gamle landsbyers beliggenhed næsten altid været bestemt af, om de lå et sted, hvor der var let adgang til vand. Et sådant søgt sted var grænsen mellem det lave engdrag med den rindende bæk og den sandmuldede markjord, hvor der var mulighed for at sikre både mennesker og dyr det nødvendige til livets ophold såvel i tørre som i våde somre.

Udenfor de nævnte byområder lå for Gjesings vedkommende udmarkerne, de udyrkede heder mellem Kjersing og Tarp. Her blev ungkreaturene og fårene drevet ud om sommeren, og her måtte de så se at klare livet igennem med hedens fattige kost.

SPANGSBJERG

Spangsbjerg er af en noget yngre dato og har sikkert fået sit navn efter den spang, smalle bro, der i sin tid har ført over bækken ved Spangsbjerg Mølle-

gård, dér hvor vejen nu går. Nord for vejen lå mølledammen, og vejen dannede en vold, der stemte op for mølledammens vand, så dette kun løb ud henne ved møllen, når stigbordet her blev hævet, og vandet skulle anvendes som trækraft i møllen.

Møllen her er første gang omtalt i året 1427. Gennem flere århundreder søgte omegnens bønder hertil for at få deres korn malet, og mølleren fik sin betaling herfor ved at måtte »tolde« af kornet, d.v.s. selv beholde en fastsat del for hver tønne korn, der blev malet.

I 1859 blev der bygget en vindmølle ved siden af vandmøllen, og foruden kornmalingen gav man sig nu også af med at lave flormel.

Dette gik godt i mange år, men da bønderne i begyndelsen af dette århundrede enten selv fik vindmotorer eller senere elektromotorer til at trække kværnene, gik det tilbage med mølleriet.

Møllen omdannes til kartoffelmelsfabrik

Under første verdenskrig 1914-18, da det kneb med at få kartoffelmel, dannede nogle af egnens landmænd et aktieselskab, der omdannede møllen til en kartoffelmelsfabrik; men efter krigen blev denne igen nedlagt, og møllegården blev indtil 1940 drevet som almindeligt landbrug under ledelse af en gårdbestyrer.

Under Bryndum kommune

I 1959 blev møllegården solgt til Bryndum kommune, og siden er der på dens og de omkringliggende gårdes jorder sket en eksplosionsagtig udstykning og bebyggelse, som i løbet af de sidste 5-6 år (1960-66) har forvandlet den sydlige del af Gjesing fra at være nogle spredtliggende gårde til en hel by med asfalterede veje, fortove, vandværker, fjernvarme, gadebelysning og m. m. Desuden

Spangsbjerg mølle
1900

er der planlagt tre 12-etagers højhuse med 126 lejligheder i hver. Heraf er i 1967 to færdigbygget og beboet, mens et tredje endnu ikke er påbegyndt.

En stor ny skole, der færdigbygget vil koste omkring 10 mill. kr., og hvis første etape blev taget i brug 15. august 1964, har nu i 1967 ca. 540 elever, og med den stærke tilvækst af børn bliver det nødvendigt, at man snart tager fat på at færdigbygge hele det projekterede skolekompleks, der skal nå ud til Gl. Vardevej.

Spangsbjerg mølle og møllegårds ejerforhold

Som tidligere nævnt er møllen omtalt første gang i 1427. Blandt dens mange ejere skal nævnes Hans Hansen, født 1755, og hustru Ingeborg Nielsdatter fra Sønderris, født 1755. De døde begge i en ung alder. Hun 31 år gammel efter en fødsel, og han som 37-årig, medens deres søn, Hans Hansen, døde allerede i 5-års alderen. To mindsten i Bryndum kirkes våbenhus fortæller om deres navne og data.

1834 brændte møllen.

1850 købtes møllen og møllegården af Niels Hansen, Krogsgård. Det var ham, der i 1859 opførte en vindmølle ved siden af vandmøllen og tog fat på at lave flormel.

1865 ovedroges gården og møllen til sønnen Hans Chr. Hansen, der førte bedriften ind i en storhedsperiode.

I møllet var der beskæftiget 2-3 møllersvende, og af bøndernes toldekorn kunne der hver vinter opfedes 20-24 stude, foruden at der i staldene var en besætning på 60 kreaturer samt et stort antal heste og svin. Af gårdens jordareal på 117 tdr. land var de 80 opdyrket.

Han tilplantede de 10 tdr. land hede, der lå sønden for det nuværende Spangsbjerg Hospital. Dette førte med sig, at Sct. Josephs-søstre fra Esbjerg i 1908 byggede Spangsbjerg Sanatorium i denne plantages nordlige ende. —

Fra 1962 er sanatoriet nedlagt som sådan og er indgået som en afdeling under Centralsygehuset i Esbjerg.

Som et yderligere bevis på Hans Chr. Hansens foretagsomhed skal også anføres, at han opkøbte og leverede for 100.000 kr. kampesten til Esbjerg havn fra 1865 til 1902. Hans mindesten på Bryndum kirkegård er flyttet til møllegården 1967.

1902 afstår Hans Chr. Hansen gården til sin søn Terman Hansen. 1906 brændte den ved skorstensild, og to år senere gik udhusene atter op i luer.

1917 sælger Terman Hansen den til kartoffelmelsfabrik til et aktieselskab bestående af nogle af egnens landmænd, men allerede i 1923 nedlægges fabrikken, og i 1940 købttes gården af gdr. Holger Willadsen, Kjersing, der igen overdrog den til sin søn, Ejvind Willadsen. 1941 nedrives møllen, og som nævnt sælges gården 1959 til Bryndum kommune, der for at være herre over udviklingen i denne del af kommunen udstykker den til byggegrunde og skaffer derved plads til en stor, ny skole. Samtidigt med, at møllen blev nedrevet, blev mølledammen, der lå nord for Spangsbjerg Møllevej, afvandet og omdannet til eng.

Under krigen 1940-45 lavede tyskerne to store bunkers nord for gården. I årene 1964-65 er disse endelig blevet fjernet med meget besvær og under stor bekostning.

I 1967 er gården med tilhørende tre tdr. land solgt til indehaverne af skiltefabrikken Colorlux, der muligvis vil anvende grunden til opførelse af et hotel.

LIVET I VORE GAMLE LANDSBYER

I tiden fra reformationen 1536 til udskiftningen i 1780-erne sker der ikke noget særligt, der medfører væsentlige forandringer i landsbyens liv. Hver landsby dannede et lille samfund for sig.

Man samles til Bystævne

Gårdene lå tæt sammen, og byens folk kendte hinanden ud og ind. Jorden blev dyrket i fællesskab, og samme slags markarbejde måtte derfor udføres samtidigt af landsbyens bønder.

For at opretholde ordnede forhold i sådan et lille samfund var det nødvendigt at have visse skrevne love, som alle måtte rette sig efter. Disse landsbylove kaldes »Vider og vedtægter«, og de måtte stadfæstes af stedets præst og herremand. Mange er endnu bevaret, og de stammer særlig fra det 17. årh. Til at tage sig af byens fællesanliggender og sørge for, at byloven blev overholdt, havde man *bystyret med oldermænden* — den tids sognerådsformand — i spidsen, og alle bymændene, byens bønder, som medlemmer.

Når der skulle holdes *grandestævne*, møde mellem bymændene og oldermænden, sendte oldermænden bud derom, ved at der blev blæst på et horn, byhornet, eller blev slået på tromme, eller ved at sende den såkaldte grandestok rundt med en seddel, der var bundet ved.

Om vinteren blev der ikke holdt mange grandestævner, men om sommeren blev der holdt stævne næsten hver søndag, da der jo ofte skulle træffes bestemmelse om det fælles markarbejde.

Hvis en bymand ikke mødte, måtte han betale 8 skilling i bøde. Pengene blev ofte anvendt til byfolkenes fælles fester.

Grandestævnerne er gerne blevet holdt på en større gård, hvor man havde stueplads dertil, eller skiftevis på forskellige gårde. Nogle steder blev de om sommeren holdt i fri luft.

Dette var således tilfældet i Gjesing. Gjesing bestod før udskiftningen i 1788 af 16 gårde og 10 huse. Efter udskiftningen blev gårdene efterhånden flyttet ud i markerne. Ved en af de to såkaldte »Stigårde«, som i fællesskabets tid lå ved stien, der førte fra Østerby til Vesterby på det sted, hvor sekretær Skjødsholms hus nu ligger, stod der en gammel ask indtil 1865. Under denne samledes indtil 1788 de 16 bymænd til grandestævne, når vejret tillod det.

Til at sidde på var der opstillet en kreds af store sten til hver af bymændene, medens oldermandens plads var på en stor sten under asken i kredsens midte.

På dette sted er gennem lange tider byens fællesanliggender og lov og ret mænd i mellem blevet ordnet af jævne og besindige mænd.

Gårdejer Karl Hansen, død 1931, der i mange år boede på den af Stigårdene, der ligger ved Gjesingbroen, har lavet en efterligning af det gamle grandestævne, der stadig står i gårdens have.

Det består af 16 store kampesten, der er sat i en rundkreds. Stenene er fremkaffet af 16 gårdejere fra hans levetid og er fundet på hver af de 16 mænds marker i Gjesing.

På hver sten har han hugget forbogstaverne i hver enkelt for- og efternavn, medens der på oldermandens sten står 1788, årstallet, der betegner ophøret af grandestævnerne. I øvrigt skal nævnes, at Karl Hansen, der var meget interesseret i plantningssagen og lokalhistorie, har skrevet to pjecer om disse emner, nemlig »Plantningssagen i Esbjerg og omegn 1868—1918« og »Fra Bryndum sogn«, 1917. Sidstnævnte pjece er et særtryk af »Fra Ribe amt«, 1917.

SKADS HERREDSTING

Når større stridsspørgsmål skulle afgøres mand og mand imellem, samledes frie bønder på Skads herredsting for at få sagen afgjort af herredsfogeden, der indtil år 1500 var en anset lovkyndig bonde, der var valgt af bønderne. Senere blev denne stilling overdraget til studerede mænd med juridisk embeds-eksamen. Også tyve og andre forbrydere blev dømt her, handeler blev godkendt, og i de ældste tider blev kongernes valg her stadfæstet af bønderne.

Skads herredsting ligger på en høj ved Tingvejen lidt østen for Korskroen. En mindesten, rejst 1941, fortæller, hvor det har ligget.

På stenen står:

»Skads herreds tingsted fra Arilds tid til 1747 og rettersted til 1805«.

I nærheden af tingstedet har der været en galge, hvor de dødsdømte blev hængt.

DAGLIGT LIV OG ARBEJDE I ÆLDRE TID

I ældre tid udførte de fleste bønder og deres koner det meste af det arbejde, som nu håndværkerne tager sig af, eller som i vor tid bliver lavet på fabrikker, mejerier, slagterier og lignende. Den eneste faste håndværker i den gamle landsby var smeden. Han var uundværlig, og hans arbejde kunne bønderne vanskeligt selv udføre, ligesom de også måtte søge til mølleren, her Spangsbjerg vandmølle, for at få deres korn malet.

Bonden og hans kone skulle sammen med deres børn og tjenestefolk udføre en mængde forskellige arbejder foruden selve landbrugsarbejdet.

De skulle kærne smør, lave ost, brygge øl, bage brød, karte, spinde, væve, strikke og m. m. Bønderne lavede også selv de almindeligste træredskaber, der brugtes i hus og lade: river, plejle, koste o. s. v., og de foretog også selv reparationer på gårdens bygninger. Ja, mange steder byggede de selv nye gårde, når de gamle var faldefærdige. Dette fik de dog som regel hjælp til af en håndværker, der kunne både mure og tømre, og ofte hjalp også naboerne til.

Teglbrænding

Mange steder på egnen lavede bønderne endog selv murstenene, tidligst soltørrede lersten, senere brændte teglsten, således som nævnt ved Lerbjerg i Tarp, hvor der fandtes en teglovn, hvor stenene kunne blive brændt.

Når en mand skulle bygge, begyndte han flere år i forvejen at stryge og

brænde sten. Stenene blev først tørret i udhuse, og herefter blev de brændt i teglovn.

Før bondefrigørelsen i 1780-erne var der mange stråtede bindingsværksgårde her på egnen, men efterhånden som der blev færre skove, og udskiftningen bragte større velstand, førte dette med sig, at bindingsværket mere og mere afløstes af grundmurede bygninger, og navnlig henimod 1850 er der foregået en omfattende teglbrænding med påfølgende byggeri i egnens landsbyer.

Kalkbrænding

Også kalken til byggeriet brændte man selv. De fleste steder her omkring brugtes der skælkalk, der havde en næsten lige så god bindeevne, som vor tids cementmørtel. Det blev fremstillet af muslingskaller, der særlig blev gravet op på vaderne mellem Langli og Rømø. Brændingen af skallerne til murkalk skete i en slags kalkovn, hvoraf der før i tiden fandtes mange her på egnen.

Der blev i ovnen lagt skiftende lag af tørv og skaller. Derefter blev der anbragt gløder i bunden, og brændingen foregik herefter langsomt i nogle dage. Vi finder endnu skælkalk i murene af de fleste kirker og gamle bygninger på vor egn.

I flere år blev Bryndum kirke kalket med skælkalk, fordi dette var det mest holdbare.

Jydepotter

Også jydepotter blev der fremstillet mange af både i Bryndum, V.Nebel og Lifstrup. De lavedes af blåler og i forskellige former, så de kunne bruges som kogegryder, mælkefade, skåle, tallerkener og urtepotter m. m. »Blåbjerggård« i Gjesing har sit navn fra den bakke, hvor der i sin tid blev hentet blåler til jydepotter.

Fabrikationen af disse var særlig konernes og pigernes arbejde. — Leret blev gravet i efteråret og lå vinteren over for at blive skørnet af frosten, og først omkring 1. april begyndtes der på pottemagerarbejdet.

Først blev leret blandet i forholdet: 1 del sand og 3 dele ler, og herefter blev det æltet, først med fødderne og senere med hænderne.

Og når så genstanden havde fået sin rette form, blev den stillet til langsom tørring. Herefter skulle den så glaseres. Det skete ved, at man trykkede en glat sten mod dens overflade med den ene hånd, medens man stadig drejede den rundt med den anden.

Dernæst blev den tørret grundigt i det såkaldte »Bråndhus«, hvor der var plads til ca. 200 potter. Dette bestod af et lag grene og græstørv, som var rejst over en gravet fordybning i jorden. Her stod potterne i 4-5 dage og blev tørret over en svag tørveild med stærk røg.

Den sidste behandling fik potten i den såkaldte »Ildpøt«, hvor den blev brændt hårdt og stærkt. Ved brændingen anbragte man potterne i stabler på

jævn grund og stablede lyngtørv op imellem dem og over dem. Tørvene blev så antændt i vindsiden, og brændingen foregik i løbet af et par timer.

Mange af potterne blev kørt til Varde, Hjerting eller Strandby, hvorfra de førtes videre med skib, især til byerne på Jyllands østkyst eller til Fyn. Mange gik også til Tyskland, Holland og Østersø-landene. En del blev læsset på vogne og solgt i omegnen.

Pottemageriet gav en velkommen ekstraindtægt for mange fattige hede-bønder.

UDSKIFTNINGEN I 1780-ERNE

De store bondereformer, der blev gennemført i 1780-erne af A. P. Bernstorff, Chr. Rewentlov og kronprins Frederik m. fl., medførte helt nye forhold inden for den danske bondestand.

Det gamle landsbyfællesskab ophørte, hoveriarbejdet blev afskaffet, stavnsbåndet ophævet, og bonden blev en fri og selvstændig mand.

Fællesskabets ophør førte bl. a. med sig, at der rundt i landsbyerne blev foretaget en jordomsifting mellem bønderne, således at de fik deres jord samlet på ét eller højst nogle få steder, og da denne jordfordeling var gennemført, flyttede mange efterhånden deres gårde bort fra landsbyen og ud i deres nye markområder.

Udskiftningen i Bryndum

Udskiftningen i Bryndum fandt sted i 1784 og blev foretaget af en særlig kommission med amtmanden i spidsen. Det frembød dog mange vanskeligheder at få det hele ordnet til alles tilfredshed. (Se herom i H. Willadsens bog: »Udskiftningen i Bryndum sogn«, 1947).

Før udskiftningen lå Bryndum by samlet ved og omkring Dammen og

havde her en fælles brønd, men efterhånden er gårdene her som i de øvrige af sognets byer flyttet ud i markerne, og desuden er flere af dem senere blevet udstykket til to eller flere gårde.

Bryndum præstegård

Bryndum gamle præstegård, der ligger 1 km øst for Bryndum, var for ca. 150 år siden sognets største gård, men efter udskiftningen i Bryndum 1784 blev der ved auktion solgt betydelige arealer fra den i 1791, og 1801 solgtes 45 tdr. land, 1867 hele Balle, 1881 31 tdr. land og i 1895 103 tdr. land. Alligevel var der et areal på 30 tdr. land tilbage, og dette samt præsteboligen solgtes af menighedsrådet i 1937, da der blev bygget ny præstebolig til 42.000 kr. oppe ved Bryndum kirke.

Den gamle præstebolig, der var bygget 1803 og vist den ældste bolig i sognet, var meget fugtig og usund at bo i, og dette havde til følge, at der var megen sygdom, navnlig tuberkulose og tyfus og også mange dødsfald i de skiftende præstefamilier, og deraf fulgte igen, at de søgte herfra efter få års forløb.

Præstegården er brændt flere gange, først under Svenskekrigene 1657-59, senere 1678 og 1703, og siden 1937 har den været drevet som almindeligt landbrug.

Balle

Navnet Balle betyder en afrundet, noget fladtrykt bakke. Den blev i 1867 bortsolgt fra præstegården og fordeltes til de to gårde, der nu ligger på hver sin side af vejen.

På den sydlige side lå Balle Møllegård, hvor der indtil 1910 var en vindmølle, hvorpå omegnens bønder fik deres korn malet. Senere er gårdene blevet udstykket, og der er opstået en spredt bebyggelse.

Bryndumdam

1664 skrives Brøndumdamb. Der menes, at denne by har fået sit navn efter en lille dam, som de nu spredtliggende gårde har ligget samlet omkring. Den gård, der nu tilhører Johs. Jensen, har engang været beboet af herredsfogeden for Skads herred.

I Bryndumdam er der fundet mange grave fra den yngre stenalder.

Udskiftningen i Gjesing 1788

Før udskiftningen var der 16 gårde og 10 huse i Gjesing. De 7 af gårdene ejedes af bønderne selv, og de 9 øvrige var taget i fæste af følgende ejere: én af Hans Hansen, Spangsbjerg mølle, én af Bryndum kirke, én af Søren Spangsberg, Uglvig, én af Kristian Jensen, Gjesing, én af Niels Nielsen, Ho, og 4 af Ribe Hospital.

Som omtalt havde bønderne før udskiftningen haft deres jord på mange forskellige steder, men efter denne fik de den samlet i så store arealer som vel muligt, men dog under hensyn til, at alle fik et stykke agerjord, et stykke eng og et stykke overdrev til græsning af får og ungvæg.

Men også de 10 husejere kom med i en vis fordeling. I kommissionens afgørelse står anført, »at disse 10 huse tillægges hver af middelmådig hede 3 tdr. land, som de ved lodkastning deler imellem sig og giver derfor 8 skilling til byen«. Disse småstykker kunne anvendes til græsning eller til lyngris eller tørv.

TARP

Tarp eller torp betyder udflytterby, og Tarp svarer i så henseende godt til sit navn, idet den første gård, der blev bygget her, kom fra Gjesing.

I 1788, da udskiftningen fandt sted i Gjesing, viste det sig vanskeligt at lave

en tilfredsstillende plan, med mindre en af bønderne her ville flytte sin gård til Tarp, hvor der ingen boede på dette tidspunkt.

Bonden Hans Pedersen og hans hustru Maren i V. Gjesing lovede at gøre dette på betingelse af, at der fra staten ville blive bevilget dem en sum penge til flyttegodtgørelse, og at de andre bønder desuden ville hjælpe dem med kørsel og deslige ved opførelsen af den nye gård. Dette skete, og der blev opført en gård på det sted, hvor Tarp kro nu ligger. Af den kongelige kasse fik Hans Pedersen to rigsdaler for hvert fag hus. 34 fag à 2 rigsdaler = 68 rigsdaler i alt. Leret blev hentet i Lerbjerg og æltet med heste. Da *gården blev rejst i 1788*, hjalp alle mændene i Gjesing til, og konerne kom med rejsekranse. Da det hele var rejst, blev de alle budt hjem til rejsegilde hos Anders og Maren, hvor mændene blev trakteret med kage og brændevin og konerne med solbærbrændevin, tilsat lidt sirup.

Men da de dagen efter begyndte at brække gården i Gjesing ned for at anvende de brugelige ting til den nye gård i Tarp, fyldtes sindet med vemod over, at de nu måtte forlade det gode nabofællesskab i Gjesing.

Gården i Tarp *brændte 1834*, og en ny gård blev opført. Året 1850 sælger ejeren, Søren Hansen, den til sin bror, Hans Hansen, der vil drive den som kro, og selv bygger han 1850 en ny Tarpgård, hvis gamle stråtækkede stuehus

ligger der endnu. I 1911 byggedes den tredje Tarpgård på den modsatte side af vejen, men i 1964 er denne købt af Bryndum kommune, der nu anvender den, dels til byggegrunde og dels til industrielle formål.

Også kroen har gennem årene undergået forskellige omskiftninger og forandringer. I 1863 solgtes den ved auktion og har flere gange siden været i handelen.

Omkring århundredskiftet opstod der en stærk afholdsbevægelse i sognet, og dette førte med sig, at den mistede sin spiritusbevilling og måtte indtil 1959 friste en noget anstrengt tilværelse som afholdskro.

1930 brændte den, men blev atter opført på ny og nu fremtræder den som et smukt og hyggeligt etablissement, der kan glæde sig over et stort og stadigt stigende besøg.

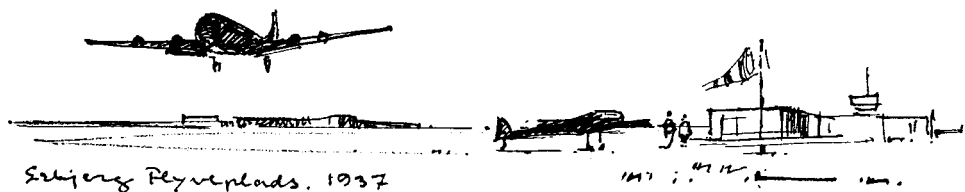
Bortset fra kroen og Tarpgård var der i mange år kun en meget ringe bebyggelse i Tarp. Først med opførelsen af mejeriet 1884 og brugsforeningen 1896 fulgte nogle få håndværkere, men det er dog først i de sidste åringer, der er kommet gang i byggeriet. Der er således i de forløbne år opført kæmnerkontor 1951, alderdomshjem 1956 og som omtalt andet steds en stor, ny centralskole 1960.

Dertil kommer, at kommunen i de sidste par år har opkøbt en del ejendomme for derved bedre at kunne planlægge byggeriet både af parcelhuse og industriforetager.

I årene 1966-67 får byen indlagt fjernvarme og får fælles vandværk med Bryndum samtidigt med, at der bliver gennemført et hårdt tiltrængt kloakerings- og vejforbedringsarbejde.

KJERSING

Kjersing kaldtes i 1606 Kierssing. Ved udskiftningen, der først fandt sted i 1799, bestod Kjersing kun af 2 gårde, der lå helt nede ved engen. Norden for

lå den store Kjersing hede, der i sin tid må have været opdyrket agerland. Dette ses af de mange plovfurer, der er fundet her under lyngen og som fortæller, sammen med fundet fra 1935 af en jernalderstald og 11 stenaldergrave, at heden her har været beboet allerede i oldtiden.

Kjersing hede som flyveplads

I 1937 blev Kjersing hede anlagt som flyveplads med pavillon og fast forbindelse til København, og de tusinder af mennesker, der overværede pladsens indvielse den 18. juli med alle dens kunstflyvninger af udenlandske flyvere, vil aldrig glemme det.

Kjersing hede som krigsskueplads

Men desværre varede glæden og stoltheden over Kjersing flyveplads kun så kort. Da tyskerne besatte Danmark i 1940, tog de den straks i besiddelse, lagde et sidespor fra banen ind over den og indrettede den som lejr for de tyske »befrielsestropper«, og som sådan gjorde den tjeneste i de 5 år, krigen varede.

Fjorten ejendomme og gårde blev nedlagt. Deres ejere måtte søge husly og arbejde andet steds, og hele området blev omgivet af et højt pigtrådshegn.

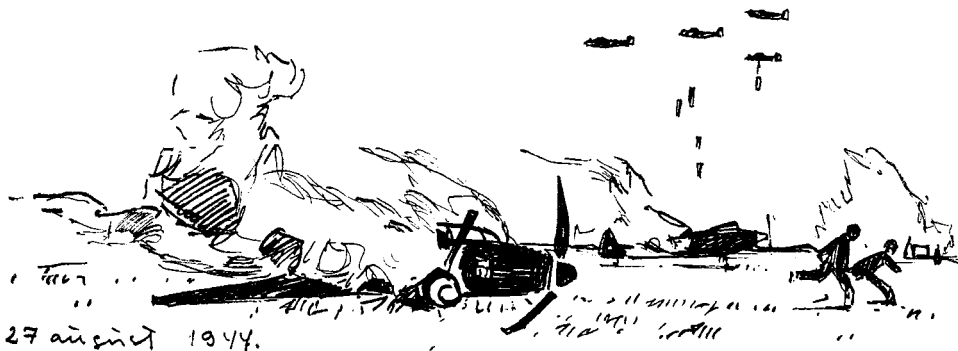
Efter krigen brugtes indhegningen som lejr for østtyske flygtninge.

Flyvepladsens bombardement 1944

Søndag eftermiddag den 27. august 1944 blev flyvepladsen bombet af en eskadre af engelske flyvemaskiner. Flere huse og gårde, deriblandt Solbakkegården, brændte, en del mennesker: tyskere og deres håndlangere, blev dræbt, og masser af store bombekrater, så store som mergelgrave, blev dannet, så det bomberamte område næsten lignede et månelandskab. Sporene er siden blevet udjævnet.

Flyvepladsens fremtid

Om flyvepladsens fremtid er der vedtaget, at den skal flyttes til et område vest for Kors kroen, da den på den nuværende plads vil komme til at ligge i vejen for Esbjergs fremtidige udvikling.

Landbruget fra ca. 1800-1900

I *den første trediedel* af dette århundrede var bønderne stærkt optaget af at komme i orden efter udskiftningen: Overdrevene blev taget ind til dyrkning, småkrat blev ryddet. Sten, der havde ligget siden istiden, blev slæbt sammen og anvendtes bl. a. i kirkegårdsdiget og til Esbjerg havn. Der gravedes grøfter til afvanding, der lavedes diger i markskellene, og senere tilplantedes disse med hegn, særlig gran. Det var en streng tid, og alligevel avledes der næsten ikke mere, end vi selv kunne bruge, og navnlig under den store landbrugskrise fra 1818—1830 var nogle bønder så fattige, at de gik rundt og tiggede. De virkede ofte som en plage for landsbyen, og nogle steder ansatte man en såkaldt stodderkonge til at drive dem ud af byen.

I *den anden trediedel* af århundredet, fra ca. 1830-70 blev kårene bedre: Bønderne fik efterhånden bedre redskaber, f.eks. svingploven i stedet for den tunge hjulplov. Jorden blev bedre dyrket. Den blev drænet og tilført kalk og mergel. De tidligere omtalte mergelgrave langs V. Gjesing-vejen og andre steder i sognet blev gravet på denne tid. De fleste af disse er dog nu jævnet med jorden.

Følgen af dette arbejde var, at høstudbyttet voksede, store mængder af korn udførtes, priserne steg, og bønderne gik frem i dygtighed og velstand.

De selvejende bønder begyndte at bygge nye gårde, særlig i tiden fra 1850-80. En del af disse, navnlig stuehuse, findes endnu.

De, der endnu var fæstere, satte derimod deres penge i sølvtøj, linned og dyner, der blev hængemt i skuffer og kister.

Men den stadige korndyrkning uden gødning, på grund af for få kreaturer, udpinte jorden. Udbyttet blev mindre og mindre, samtidigt med, at danske kornpriser på grund af billigt korn fra USA og Rusland sank så meget omkring 1880, at det slet ikke kunne betale sig at sælge kornet. Nu var gode råd dyre.

VENDEPUNKT FOR LANDBRUGET

Hvor mørkt det end så ud, lykkedes det endda at løse problemet på overraskende vis. I stedet for at sælge kornet gav vi os til at købe. Og dette billige korn omsatte vi gennem køer, svin og høns til smør, flæsk og æg, som vi kunne sælge til en lønnende pris, navnlig til England.

Takket være højskolen og andelsbevægelsen, samt den oplysning og det samarbejde, der opnåedes her igennem, lykkedes det forbavsende godt ved fremstilling af ensartede og gode kvalitetsvarer at opnå et renommé, der gjorde vore produkter let sælgelige til en god pris.

Det første andelsmejeri blev bygget i Hjedding 1882, og i løbet af de følgende 10 år byggedes over 800 andelsmejerier, og efterhånden fik næsten enhver kommune sit eget mejeri. Som et led i denne udvikling fik Bryndum sogn også sit, og det blev bygget i Tarp 1884.

Men nu i 1966 har udviklingen ført med sig, at mejeriet i Tarp med flere er blevet nedlagt for at kunne samle driften på et stort fællesmejeri i Esbjerg.

Køernes ydeevne: 1880 og 1964

Også med køernes ydeevne er der sket et forbavsende fremskridt:

I 1880-erne kunne en eliteko producere 116 kg smør årligt. I 1938 182 kg årligt, og i 1964 har en jerseyko produceret 615 kg årligt.

Samtidigt med denne fremgang i ydelse er det lykkedes at udrydde både tuberkulose og kalvekastning.

Og som andelsbevægelsen har fremmet produktionen af vort smør, således har noget lignende været tilfældet både for vort flæsk og vore æg.

Men landmændene nøjedes ikke med at producere og eksportere i fællesskab, efterhånden gik de også sammen, når det gjaldt indkøb af almindelige forbrugsvarer og foderstoffer, af gødningsstoffer og brændsel m. m. Der blev oprettet en brugs- og foderstofforening i Tarp 1896 og senere i Forum 1927.

Udvikling af vej- og trafikforhold

Med den udvikling, der foregik i næringslivet, fulgte også anlæg af baner og nye veje.

I 1858 lavedes den første rigtige kørevej mellem Strandby og Varde. Det var en smal grusvej, der bugtede sig gennem Gjesing og Tarp, østen om kroen og videre over Forum til Varde.

Først i 1935 lavedes den nuværende hovedvej 12, hvis første stykke fra Esbjerg til lidt syd for Tarp blev belagt med beton, medens det øvrige blev brolagt, men nu senere er blevet asfalteret. Vejen er meget stærkt befærdet.

I 1851 blev der bygget en landgangs- og udskibningsbro ved Hjerting, og herfra udskibedes de varer og kreaturer, der bl. a. skulle til England, men broen fik ikke stor betydning, idet den gang på gang blev ødelagt af drivende ismasser.

Og da der så opstod ønsker om at anlægge en *statshavn på Jyllands vestkyst*, vedtoges det i 1868 — men dog med stor modstand — at anlægge denne ved Strandby, altså hvor Esbjerg havn nu ligger. En svejtsisk ingeniør kom til at stå for arbejdet, og den 6. oktober 1873 lagde det første skib, damperen »Esbjerg«, til ved kajen med jernbaneskinner.

1875 var banen øst fra færdig, og »Det forenede Dampskibsselskab« begyndte en regelmæssig ugentlig sejlads mellem Esbjerg og London, og 1939 var Esbjerg efter København og Ålborg Danmarks trediestørste eksporthavn.

1871 påbegyndtes den vestjyske længdebane fra Esbjerg og nord på, og den åbnedes 1874.

Og endelig skal nævnes *flyvepladsen*, der blev indviet 1937.

De forbedrede trafikforhold med jernbane, brede asfalterede veje over hele kommunen, flyveplads og ikke mindst fiskeri- og trafikhavnen har skabt gode eksistensmuligheder for Esbjergs og omegnens befolkning og har i høj grad

været et betydningsfuldt led i den enorme udvikling, der er sket her i de sidste 100 år.

Som et sidste led i forbedringen af vore veje må nævnes udvidelsen af Gl. Vardevej i 1964 fra hovedvej 12 til Vognsbøl park. Den er nu helt ombygget, gjort bredere og forsynet med fortove og græsrabatter langs begge sider.

Og omtrent samtidigt er der fra hovedvej 12 forbi Spangsbjerg Møllegård til V. Gjesing blevet anlagt en ny bred vej: Spangsbjerg Møllevej-Golfvej, der med dens mange sideveje giver adgang til det store nye byggeområde »Vestervangen« i Gjesing.

Tekniske fremskridt fra 1900-1967

I tiden fra 1900 til 1967 er der sket langt større fremskridt, end der er sket gennem flere af de foregående århundreder, og grundlaget for dette er, at vi i denne periode mere og mere har forstået at anvende naturkræfterne: dampkraften, eksplosionskraften og elektriciteten i vor tjeneste.

Omkring år 1900 var anvendelsen af disse kræfter endnu næsten ukendt på landet. Vore stuer og stalde var oplyst med petroleumslamper og lygter. Elektrisk belysning kom først her til sognet omkring 1915-20, og anvendelsen af elektrisk kraft og eksplosionskraften til landbrugets maskiner: tærskemaskinen, malkemaskinen, traktoren m. fl. blev først almindelig et godt stykke hen i århundredet.

FRA LE OG PLEJL TIL MEJETÆRSKER

Ja, hvilken forandring er f. eks. ikke sket på høstningens og tærskningens område. Ved århundredets begyndelse foregik så godt som al kornhøstning med le, og tærskning med plejl. Men nu i 1960-erne er det meste af Danmarks

korn blevet høstet af mejetærskere, der ikke alene udfører høstningen, men samtidigt også tærsker kornet og fylder det i sække.

Endnu en meget vigtig arbejdsbesparende maskine skal nævnes. Det er malkemaskinen, der ligesom alle de andre indendørs maskiner trækkes af en elektromotor. Den har efterhånden vundet indpas i hvert eneste landbrugshjem og anses her for at være en uundværlig hjælp i det daglige arbejde.

Der kunne nævnes en hel del andre maskiner, som den sidste halve snes år har frembragt: grønthøstere, gødningslæssere og -spredere, kartoffel- og roeoptagere med flere.

Denne stærke mekanisering har ikke blot skabt en revolutionerende forandring i landbrugets arbejdsliv, men den har tillige medført, at hesten er blevet erstattet som trækraft af traktoren, og de unge karle og piger har måttet søge arbejde i byen, fordi der ikke er brug for dem ved landbruget.

Desuden har udviklingen bevirket, at mange små ejendomme er blevet ned-

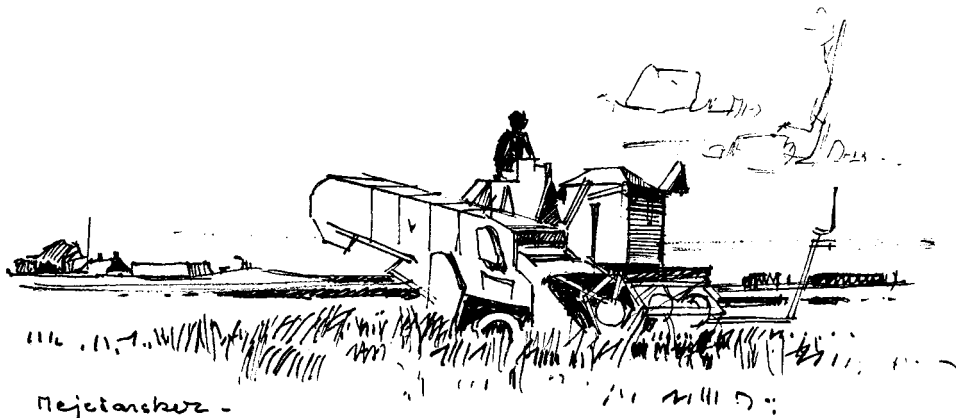
lagt eller sammenlagt med andre, fordi de har været for små til at bære de udgifter, som anskaffelse af moderne landbrugsmaskiner koster.

For at undgå disse store udgifter er der oprettet maskinstationer, der kan lejes til at udføre arbejdet. Således blev der omkring 1950 oprettet en andelsmaskinstation i Gjesing og et par private i Bryndum.

DEN ØKONOMISKE UDVIKLING

Den økonomiske udvikling i landbruget fra 1864 til 1967 har været en del svingende. De første år efter krigen 1864 og til henimod 1880 var ret gode for landbruget. Det kan bl. a. ses af, at i disse år blev flere af sognets store og gode stuehuse bygget, f. eks. Einar Riddersholms og Kristian Rask Jensens i 1869 og 1878, men derefter kommer en tid, da vore markeder blev oversvømmet af billigt korn fra Amerika og Rusland, og vi måtte, som tidligere nævnt, søge at udnytte det billige korn til fremstilling af kød, smør, flæsk og æg.

Denne omlægning af produktionen førte med sig, at landbruget igen blev

rentabelt, i alt fald det meste af tiden. Dog har de økonomiske forhold af forskellige grunde varieret ret stærkt.

I begyndelsen af 1890-erne, da bønderne kun dyrkede korn — roer var endnu ikke kendt — var der på grund af tørke nogle meget dårlige høstår.

I de fleste gårde var der her i sognet 6, 7 til 8 børn, og da disse først blev så gamle, at de skulle skabe sig en selvstændig livsstilling, så mange af dem ingen anden udvej end at rejse til Amerika eller Australien, og flere af dem skabte sig dér virkelig gode stillinger, særlig som farmere i Amerika.

De første år af det nye århundrede indtil krigsåret 1914 udviste en jævn og støt fremgang for alle erhverv, også for landbruget, men krigen 1914-18 gjorde snart forholdene helt unormale.

Der blev hurtigt mangel på levnedsmidler, og følgen var, at prisen på disse steg til svimlende højder. For at sikre alle landets borgere de nødvendige varer til livets ophold: flæsk, fedt, brød, petroleum, sukker og mel, blev disse rationerede, og der blev desuden fastsat maksimalpriser, så alle, også de ubemidlede, kunne købe dem. Blandt dem, der havde stor fortjeneste på disse livsvigtige varer, var der stor harme mod regeringens indgreb. Men lykkeligvis opnåede vi at komme igennem vareknapheden, uden at nogen kom til at lide nød.

Men undgås kunne det ikke, at mange spekulanter: »gårdslagtere« og andre »handelsmænd« tjente ublu summer. Også mange landmænd tjente store penge i disse år. Der er eksempler her fra sognet på, at folk, der havde rigeligt med heste, kunne sælge de overflødige til lige så mange penge, som de havde givet for deres gård.

Selv om krigstiden for mange betød dyrtid, bolignød og varemangel, og unge mænd, både gifte og ugifte, skiftevis blev indkaldt til sikringsstyrken i de 4 år, krigen varede, så var der dog grund til at være dybt taknemmelig over, at vi slap uden om krigen.

MELLEMKRIGSTIDEN 1918 - 40

Da verdenskrigen fra 1914-18 var forbi, havde de fleste ventet en hurtig opblomstring efter krigens ødelæggelse, men det blev en skuffelse. I årene efter 1920 rystede alvorlige kriser flere gange det danske samfund, og det blev svære tider både for landbrug, industri og handel.

Venstre, der havde regeringen i de fleste år i tyverne, ophævede hurtigst muligt rationeringen og statsindgrebene i erhvervslivet, og samtidig afløstes krigstidens høje priser af et voldsomt prisfald. Mange virksomheder kom i vanskeligheder, og mange arbejdere blev arbejdsløse.

Men efter nogen bedring i midten af tyverne opstod der omkring 1930 en ny krise, den voldsomste Danmark har oplevet.

Denne krise begyndte i 1929 med et voldsomt prisfald på en række vigtige varer i USA, og krisen bredte sig hurtigt til de europæiske lande.

DEN STORE KRISE 1930 - 33

Priserne på smør og flæsk styrtede ned til skade for danske landmænd. England begrænsede eller lagde told på indførsel af vore landbrugsprodukter, og mange landmænd kunne ikke klare deres afdrag, renter og skatter, hvorfor man fra regeringens side måtte træde til med hjælpeforanstaltninger: akkordordninger og henstandsbetalinger.

Trods disse ordninger var der alligevel mange landmænd, der mente, at deres politiske parti, Venstre, ikke varetog deres interesser på tilfredsstillende måde. De dannede derfor et nyt bondeparti, kaldet Landbrugernes Sammenslutning, L. S., der i et stort optog drog til København og fremsatte deres krav for regeringen. — Også en del landmænd her fra sognet deltog i optøget.

Men det var ikke blot landbruget, der var kommet i krise. Noget tilsvarende overgik også andre erhverv.

De forskellige stater spærrede i kriseårene af for fremmede varer, og det førte til, at handel og skibsfart gik i stå. En stor del af den danske handelsflåde lå stille, mange fabrikker måtte lukke eller indskrænke produktionen, og arbejdsløsheden voksede til højder, man aldrig tidligere havde kendt mage til i Danmark. I 1933 var der 200.000 arbejdsløse.

Hvordan skulle vi komme ud af disse fortvivlede forhold?

Hjælpeforanstaltninger

Efter hårde forhandlinger fik regeringen Stauning-Munch i 1933 oprettet et nyt regeringskontor: Valutacentralen, der skulle regulere indførselen af fremmede varer.

Valutacentralen skulle først og fremmest sikre, at der blev indkøbt de varer, vi havde mest brug for: foderstoffer, gødning og råstoffer til fabrikkerne, og ligeledes skulle den sørge for, at der ikke blev købt flere varer, end vi havde råd til, og at vi købte vore varer i de lande, der var villige til at købe af os.

Også den frygtelige arbejdsløshed søgte regeringen at afhjælpe ved at iværksætte store offentlige arbejder: 1935 byggedes Lillebæltsbroen, og 1938 blev Storstrømsbroen færdig, og rundt om i landet sattes der offentlige arbejder i gang: opførelse af alderdomshjem, anlæg af veje m. m. Her i sognet anlagdes hovedvej 12 i 1935, men i denne periode begyndte man også at asfaltere de kommunale veje, og dette arbejde er nu i 1967 praktisk talt tilendebragt.

Også inden for arbejdernes rækker skabte de vanskelige økonomiske forhold og den store arbejdsløshed utilfredshed med det politiske parti, Socialdemokratiet, som de tilhørte. Nogle brød ud og sluttede sig til Det kommunistiske parti.

Og påvirket af Hitlers nationalsocialistiske parti i Tyskland, der havde voldsom fremgang omkring 1933, dannedes også her et nazistisk parti, der dog aldrig opnåede nogen stor tilslutning her i landet.

Her i sognet har kun få sluttet sig til de to sidstnævnte partier.

ELEKTRICITETEN I VOR TJENESTE

Trods de urolige tider: krig og økonomiske svingninger, skete der alligevel en del tekniske fremskridt. Der kan således nævnes, at omkring 1915 fik vi elektrisk lys og kraft i Gjesing og lidt senere i Bryndum og Forum, og som tidligere omtalt åbnede dette helt nye perspektiver for fremskridt i dagliglivets arbejde.

Omtrent samtidig med elektriciteten holdt telefonen sit indtog her i sognet. Centralen blev lagt i Guldager stationsby, og dens område strakte sig over det meste af Guldager og Bryndum sogne, hvor dog kun forholdsvis få var abonnenter til at begynde med. Centralen lå i Guldager indtil omkring 1960. De senere oprettede centraler i Bryndum og Forum blev nedlagt, og alle tre blev samlet i Tarp i én central, der blev automatiseret i 1962, men som dog stadig bærer sit oprindelige navn: Guldager central, der nu har over 350 abonnenter.

Lidt hen i tyverne fulgte så de første radioapparater. Det var af den slags, hvor man skulle holde hørerør for ørerne, og det var absolut ingen nydelse at høre alle de skrattende og uforståelige lyde, som udsendtes herfra. Men her som så mange andre steder er begyndelsesvanskelighederne overvundet, og nu er vi ikke alene nået så vidt, at vi tydeligt kan høre, hvad en mand står og siger i en mikrofon et eller andet sted på jorden, men ved hjælp af fjernsynet, der kom hertil i 1950-erne samtidig også kan se manden, der taler.

Trods det korte åremål fjernsynet har været kendt, er det allerede så almindeligt, at det er installeret i de fleste hjem, og de pågældende familier kan foran skærmen i deres egen stue deltage i gudstjenester, foredragsmøder, diskussioner, film, ballet og meget andet, der foregår et eller andet sted på jorden.

Ja, takket være brugen af elektriciteten og de andre naturkræfter, er der sket så mange fremskridt, at vor levemåde er blevet helt forandret. Vore boliger er blevet smukkere, lunere, mere bekvemme og sundere at bo i. Det meste af det, vi til de daglige fornødenheder tidligere havde besvær med at skaffe til veje:

vand, varme, lys og kraft, kommer nu strømmende ind i husene til os, blot vi lukker op for en hane eller trykker på en knap.

Tænk f. eks. på vand, som vi i århundredets første del møjsommeligt hejsede op af en brønd eller pumpede op af jorden ved håndkraft, det kommer nu som af sig selv strømmende ind til os, og efter endt brug forsvinder det i et system af rør, der til sidst fører det i havet.

Eller lad os tænke på varme, som de fleste for 25-30 år siden fik fra kakkeldovn eller komfur til opvarmning af stuen eller til brug ved madlavning og bagning. Hvilket arbejde var det ikke at skaffe de dengang anvendte brændselsmaterialer: træ, tørv, kul og koks.

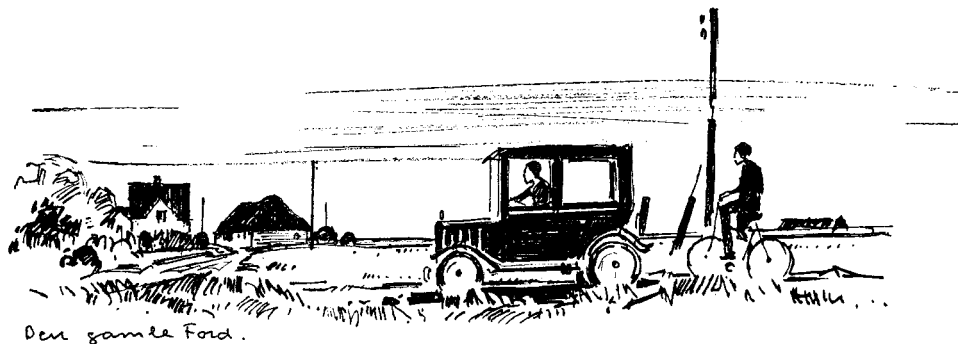
Nu får vi varmekilderne bragt lige ind i huset: olie til centralfyret eller endda selve det varme vand fra fjernvarmeanlægget, mens varmen til madlavning og bagning frembringes næsten uden besvær på gas- eller elektriske komfurer.

Ja, selv elektriciteten, der forsyner vore hjem med lys, varme og kraft får vi pumpet direkte ind i huset fra Vestkraft i Esbjerg, medens gassen leveres os på store metalflasker. Endog vore gader og veje i de bymæssige bebyggelser er om natten så stærkt oplyste, at al færdsel kan foregå ubesværet af mørket.

Motoren som trækraft

Som den elektriske kraft næsten kun bruges indendørs, er eksplosionskraften, som den udnyttes i benzin- og dieselmotoren, særlig egnet som drivkraft udenørs. Den anvendes i vore traktorer, der har afløst hesten som trækraft for landbrugsredskaber og maskiner. Også inden for andre erhverv: fiskeri og skovhugst, vej- og byggearbejder m. m. er motoren blevet en værdifuld hjælper.

Alle disse tekniske fremskridt har bl. a. ført med sig, at på visse områder kan én mand med en maskine nu udføre lige så stort arbejde pr. dag, som der tidligere skulle 100 mand til at udføre ved håndkraft.

Den gamle Ford.

Transport og samfærdsel

Hele denne voldsomme udvikling, der er sket ved, at vor tids mennesker har forstået at få naturkræfterne til at virke og arbejde for sig, har på mange måder fremkaldt forandringer i hele vor livsførelse bl. a. også på transport- og samfærdselslivets område.

Så sent som omkring århundredskiftet var benene det mest almindelige befordringsmiddel. Skulle man fra et sted til et andet, så gik man, og når der tænkes tilbage på, hvor store afstande der dengang kunne tilbagelægges ved at gå, må man i vore dage forbavses.

Dog gjorde alle de, der havde heste en undtagelse, idet de jo enten kunne ride eller køre, når det drejede sig om store afstande.

NYE BEFORDRINGSMIDLER

Omkring år 1900 dukkede der et helt nyt befordringsmiddel frem, det var cyklen. Som navnet tyder på, stammer den fra Frankrig. Dette snilde og billige køretøj blev efterhånden næsten hvermands eje. Mange ældre taler endnu

om, hvilken begivenhed det var, da de som børn havde set en cyklist komme kørende på landevejen.

Men der skulle ikke gå ret mange år, inden der igen skete et nyt fremskridt på befordringsmidlernes område. Denne gang kom det fra Amerika, og det var automobilen, selvbevægeren, som navnet betyder.

De første biler kom her til sognet i 1920-erne. Det var Ford-bilerne, enten åbne eller forsynet med kaleche. De var meget primitivt udstyret i forhold til de flotte luksusbiler, der nu farer af sted med 100 km's fart i timen, mens de gamle ad de smalle ujævne grusede veje kun kunne holde en hastighed på 30-40 km i timen.

Det var ikke alene til personbefordring, at bilerne kom til at spille en førende rolle i forhold til hestekøretøjerne, det var også i arbejdslivet til varetransport. Her har lastbilerne taget føringen i en sådan grad, at mange baner har måttet nedlægges, fordi de havde for lidt at køre med.

Endnu et landevejsbefordringsmiddel skal nævnes. Det er den motordrevne cykel, der enten kan optræde som motorcykel, scooter eller knallert. Navnlig den sidste, der først rigtig kom frem i begyndelsen af 1950-erne, har vundet stor udbredelse blandt de unge, men også mange ældre bruger dem at køre på til og fra deres arbejdsplads.

Den tiltagende trafik på vore landeveje har ført med sig, at disse stadig må forbedres, gøres bredere, mere lige og asfalteres, så der kan være en jævn bane at køre på.

Til disse befordringsmidler på landjorden kommer så flyvemaskinen, der som omtalt begyndte sin virksomhed på den nyanlagte flyveplads i Kjersing 1937.

For alle dem, der ikke er ejere af et af de omtalte befordringsmidler, er der i dag rig mulighed for at blive befordret i bil ad fastlagte ruter, idet der gennem sognet til og fra Esbjerg går rutebiler flere gange daglig ad ruterne: Skjern-

Varde-Esbjerg, Varde-V. Nebel-Esbjerg og Hjerting-Tarp-Esbjerg, og samtidigt hermed går der busser i den sydlige del af kommunen til og fra Esbjerg hver halve time fra tidlig morgen til aften sent.

Af hele denne udvikling følger, at nu om dage er der næsten ingen, der tilbagelægger større afstande til fods, dette sker mest i biler.

Endnu løber et offentligt befordringsmiddel gennem sognet, det er jernbanen: Esbjerg-Varde, der blev anlagt 1874. Denne har dog aldrig haft nogen særlig betydning for sognets beboere, da der ikke har været afsat en holdeplads indenfor sognets område.

Den 2. verdenskrig 9. april 1940-4. maj 1945

Intetanende gik vi til sengs den 8. april 1940 om aftenen, men tidligt den næste morgen ved 5-6 tiden blev vi vækket af et voldsomt spektakel. Vi for til vinduet og så i lav højde et par store bombemaskiner flyve ind over Esbjerg og ud over Gjesing, men ingen af os kunne forstå, hvad dette skulle betyde, men snart skulle vi erfare, at det var indledningen til »5 onde år«, til den frygteligste krig, som menneskeslægten endnu har oplevet.

Op ad dagen fik vi at vide, at hele Danmark og Norge med var blevet besat af tyske tropper. Tyskerne ville tage Danmark under »særlig beskyttelse«, da de troede, at Danmark hverken ville eller kunne beskytte sig mod englænderne, hvis de ville besætte landet. Og de truede med, at dersom vi ville gøre modstand mod den tyske besættelse, ville København øjeblikkelig blive bombet. Hvis vi derimod ville forholde os rolige, skulle vi få vor frihed og selvstændighed tilbage, når krigen var forbi, ligesom det beløb, besættelsen kostede, og som skulle udlægges af Nationalbanken, ville blive tilbagebetalt.

Regeringen bøjede sig for overmagten under protest for at skåne befolkningen for de ulykker, der ellers ville følge.

I løbet af dagen kom der lange rækker af camouflerede tyske lastbiler med ammunition og kampvogne med soldater. En afdeling af dem indlogerede sig i Gjesing skole og forsamlingshus for at overnatte.

Men det var ikke alene ad landevejene, der blev ført tysk krigsmateriel hertil. Også på jernbanen holdt der lange rækker af camouflerede tog, og inden længe tog de fat på at føre et sidespor ind på flyvepladsen, der efterhånden blev omdannet til en hel krigslejr, som tyskerne benyttede under hele krigen.

Ved besættelsens begyndelse var man både fra dansk og tysk side lidt i tvivl om, hvordan man skulle forholde sig over for hinanden, men efterhånden som tyskerne mere og mere følte sig som herrefolket og lidt efter lidt berøvede os vor frihed og selvstændighed, kølnedes forholdet. Fra dansk side trak vi os tilbage og viste tyskerne »en kold skulder« overalt, hvor vi mødte dem. Ja, mod slutningen af krigen, da der blev sendt de berygtede S. S. soldater hertil, opstod der skjult fjendskab, der gav sig udslag i, at der dannedes hemmelige modstandsbevægelser, der ved sabotage søgte at gøre tyskerne al den fortræd, det var muligt. Mange sabotører blev fanget og ført til koncentrationslejrene i Tyskland, hvor de ofte satte livet til, men der var også en del, der blev skudt herhjemme.

Men ligesom der var nogle, der bekæmpede de tyske overalt, var der andre, der gik tyskernes ærinde og søgte at berige sig ved at sælge fødevarer eller andet brugbart til dem, ja der var endog enkelte, der gik så vidt, at de angav deres landsmænd og blev stikkere.

Som tiden gik, blev hele Gjesing-området forvandlet til en hel fæstningslejr med flyvepladsen som centrum. Med henblik på den mulighed, at englænderne eventuelt ville forsøge at gå i land i Esbjerg, blev hele området sydvest for flyvepladsen forsynet med store bunkers, brede, dybe tankgrave med pigtrådspærringer foran og masser af løbegrave. Desuden var mange bæltet spækket med miner. Gårdejer Niels Gregersens to sønner løb en dag gennem et sådant

minefelt med det resultat, at en af dem kom til at træde på en mine, der eksploderede, og følgen blev, at den ældste af dem, Gunnar, fik den ene fod revet af og mistede synet, medens den yngste, Helge, blev ilde tilredt af krudtslam i ansigtet.

Gunnar fik heldigvis sit syn igen og er nu en dygtig og anset læge ved Århus kommunehospital, medens Helge et par år efter blev påkørt af en bil og mistede livet.

Foruden at de tyske soldater havde deres kvarterer i barakker på flyvepladsen, efter at alle ejere af gårde og husmandssteder havde afstået deres ejendomme, 14 i alt, tog de efterhånden også Gjesing skole og forsamlingshus i brug, ja lærerens lejlighed med. Til tider kunne der være helt op til 200 tyske soldater anbragt her.

De sidste 2 år af krigen var gdr. Ejner Hansens lade lavet om til skolestue, og her blev der skiftevis med forskellige hold holdt skole fra morgen tidlig til aften sent, ja, selv foredragsmøder blev gennemført under de primitive forhold med en tilslutning på omkring 70 deltagere, der endog blev beværtet med kaffe, kornkaffe, for rigtig kaffe var ikke til at få.

Også lærerfamilien måtte rykke ud af deres lejlighed de to sidste krigsår. Den kom til at bo hos gdr. Holger Hansen, der dengang var ungkarl.

ENGELSK LUFTANGREB PÅ FLYVEPLADSEN

Søndag eftermiddag den 27. august 1944 oplevede vi det største luftangreb, vi havde været udsat for under hele krigen.

Lidt over middag hørte vi en frygtelig brummen inde over Andrup, og snart så vi en hel eskadre af flyvemaskiner, der begyndte at udløse en regn af bomber allerede derude, for at de kunne falde ned over flyvepladsen. Fire gårde og huse, deriblandt Solbakkegården, blev på denne måde stukket i brand, og en

del tyskere samt enkelte danske hjælpere blev sikkert dræbt ved denne lejlighed. En bombe traf jernbanen, og nogle skinner fandt man senere ca. 100 m fra banen i forvredet tilstand.

Nogle tyske jagere gik op og forsøgte at beskyde de engelske bombemaskiner, og i alt fald én knækkede halen af og styrtede til jorden. Da angrebet var forbi, var landskabet på flyvepladsen og deromkring fyldt med masser af bombehuller så store som mergelgrave, og efter krigen var det et stort arbejde at få dem og alle tank- og løbegrave fyldt op igen.

Men dette er sket, så nu er det kun nogle store bunkers, der står tilbage som triste mindelser fra den forfærdelige krig.

KRIGENS AFSLUTNING 4. MAJ 1945

Alting får jo en ende, og det fik krigen også. Den 4. maj om aftenen fik vi at vide gennem den danske speaker i London, at tyskerne havde kapituleret i hele Nordeuropa, dog ikke i Norge, så Danmark var atter frit.

Glædesbudskabet gav sig udslag på mange rørende måder. Gaderne i Esbjerg fyldtes med jublende og syngende mennesker. Mange steder dukkede mænd, som havde været skjult i årevis, frem af deres skjul. Nu kunne de atter forenes med slægt og venner, og næsten overalt i byen blev der sat levende lys i vinduerne.

I Gjesing gav glædesytringerne sig desværre et trist udslag. Nogle unge karle havde været omme i V. Gjesing for at spille fodbold, og da de på hjemturen derfra havde fået den glædelige meddelelse om kapitulationen, var de sikkert blevet noget opstemte og måske lidt kåde.

På Vesterbyvejen i nærheden af den gamle skole passerede de en pigtrådspærring, og her stod en helt ung tysk soldat og holdt vagt.

De råbte noget til ham om, at nu havde tyskerne kapituleret, og herover blev han så opirret, at han straks begyndte at skyde efter dem. De løb, men han

ramte en ung mand så alvorligt, at han blev bragt på sygehuset og døde den følgende nat.

EN BEVÆGET DAG

Den 5. maj blev en bevæget dag i Gjesing. Vi ville gerne hylde de engelske soldater, når de kom her igennem, og i den anledning havde vi rejst en stor æresport over hovedvej 12 lidt syd for Kjersingvejen, og herpå stod skrevet på engelsk med store bogstaver: »Velkommen, engelske soldater«, men kort efter, at porten var rejst, kom en afdeling tyske soldater marcherende ad hovedvej 12 fra nord, og da de så æresporten med velkomsthilsenen, gav den tyske øverstkommanderende ordre til at ødelægge den.

Et par underofficerer blev sendt hen for at lægge et par håndgranater ved foden af æresportens søjler, og med et brag styrtede det hele ned på vejen under tyskernes hoverende jubel.

Med pistoler i ryggen blev tre mænd fra Gjesing, der tilfældigt overværede begivenheden, kommanderet til at fjerne stumperne fra vejbanen. Tyskerne marcherede derefter ud på flyvepladsen og skulle vel derefter transporteres tilbage til Tyskland.

Men vi var dog ikke helt fri for dem endnu. Lidt længere hen på dagen kom en del af de tyske soldater hen til Gjesing for at ville købe mad, og når man nogle steder ikke ville sælge noget til dem, gik de selv i spisekammeret og tog det, de havde lyst til, og lagde så en pengeseddel som betaling.

Denne selvtægt endte med, at der blev klaget til politiet i Esbjerg. En del betjente kom herud, og nogle af de tyske soldater blev i »Salatfadet« kørt ind på politistationen i Esbjerg, og en stor engelsk tank blev derefter sat til at køre frem og tilbage ad hovedvej 12 fra Esbjerg til Gjesing, og dermed var tyskernes herredømme i Danmark forbi.

Danmark var igen et frit land.

OPRYDNING OG ISTANDSÆTTELSE

Men meget var der at rydde op efter dem. Pigtrådsspærringerne og minerne skulle fjernes, løbe- og tankgrave skulle jævnes, og det forsømte skulle bringes i stand.

Skole, forsamlingshus og lærerbolig lå hen i en ynkelig forfatning, efter at tyskerne havde brugt dem under deres danmarksoophold.

Loft og gulve var ødelagt, nogle steder brækket i stykker og anvendt som brændsel, og rotter og andet utøj florerede næsten overalt.

Da tyskerne var godt ude af landet, blev der straks taget fat på en grundig restaurering af både lærerbolig, skole og forsamlingshus. Først blev der foretaget en tiltrængt desinfektion mod smitte, og efter en istandsættelse, der varede hele sommeren, kunne bygningerne igen tages i brug til december 1945.

Trods alt, trods de farer, vi havde været udsat for, må vi alligevel være dybt taknemmelige for, at vi slap så skånsomt, som tilfældet var. Krigstromlen kunne jo lige så let være kommet til at gå hen over Danmark, som den gik hen over flere af Europas andre lande, som f. eks. Polen, Holland og Belgien, og vi, der har levet under de to verdenskrige, kunne lige så let have været underkastet den samme grusomme skæbne, som de millioner af mænd fra de andre lande, der blev dræbt eller gjort til invalider i krigens frygtelige helvede, sådan som vi har set det i fjernsynsudsendelserne fra de to krige.

Tiden efter 2. verdenskrig

Da freden endelig kom, var vore lagre tømt, og der var trang til en vældig indførsel af fremmede varer.

Men mange af de varer, vi savnede, fandtes endnu ikke i Europa, og desuden havde vi ikke penge nok at købe for.

Regeringen sørgede for, at de nødvendige varer blev indført først, og vigtigst var råvarer og andre stoffer, som kunne få produktionen i gang igen. For at holde disse knapt tilmålte varer nede i en rimelig pris, greb man fra statens side ind og bestemte, hvor meget der måtte tjenes på de forskellige ting.

MARSHALLHJÆLPEN

En stor hjælp for at få produktionen i gang var det, da USA bevilgede os og 16 andre lande i Vesteuropa den såkaldte Marshallhjælp, dels som gave og dels som lån. Hensigten var at fremskynde opbygningen af Vesteuropa, og denne hjælp sammen med en friere handelsforbindelse mellem de 17 Marshall-lande var den væsentligste årsag til, at de tomme lagre så hurtigt blev fyldt igen, og at der skete så store og betydningsfulde fremskridt inden for både industri og landbrug.

DE ØKONOMISKE FORHOLD FORBEDRES

I løbet af 1950-erne indtrådte en almindelig fremgang i hele Europas erhvervs- liv, og dette kom også Danmark til gode. Et fald i råstofpriserne, især for brændselsstoffer, hjalp yderligere til, så der fra 1957 blev et bedre forhold mellem vore eksport- og importpriser.

Især industrien har nydt godt af denne udvikling, medens landbruget oplevede flere perioder, hvor det var vanskeligt at få afsat produktionen til en lønnende pris. Årsagen har været, at vore bedste kunder: England og Vesttyskland, i højere grad end tidligere er blevet i stand til at forsyne sig selv med landbrugsvarer og derfor ved f.eks. højere toldsatser vanskeliggør vor afsætning.

Dog kan dansk landbrug fremvise en betydelig udvikling i produktionen, idet denne fra 1939 til 1962 var steget med 50 pct., medens værdien heraf i den samme tid var hævet fra 1700 mill. kr. til 7600 mill. kr.

ØKONOMISKE VANSKELIGHEDER FOR LANDBRUGET

Alligevel har landbruget ikke betalt sig så godt, som man kunne have troet. Årene 1960 til 1962 frembød så store afsætningsvanskeligheder, så staten måtte yde landmændene et tilskud, ligesom der for visse varer var garanteret, at prisen på disse ikke måtte komme under et fastsat mindstebeløb på hjemmemarkedet.

Men produktionsudgifterne er stadig steget, råstofferne til landbruget: korn, kraftfoder og kunstgødning er gået op i pris, skatterne er vokset betydeligt, og kronens værdi er faldet. Samtidig hermed har landmændene efter krigen haft store udgifter til mekanisering, da mangel på arbejdskraft har gjort en stærk investering i maskiner nødvendig.

DE UNGE FORLADER LANDBRUGET

De vanskeligheder, der har været for unge landmænd med at skaffe sig selvstændigt landbrug, har medvirket til, at unge i tusindvis er søgt til byerne, hvor det har været let at få godt lønnet arbejde. I 1938 var der 306.000 medhjælpere i landbruget, i 1963 var dette tal dalet til 66.000.

Den stærke mekanisering i landbruget har tillige ført med sig, at hesten er blevet afskaffet som trækdyr i markarbejdet og erstattet af traktoren.

Fra 1945—1965 er hestenes antal faldet fra 611.000 til 65.000, medens traktorenes i samme tid er steget fra 60.000 til 160.000.

Alle disse arbejdsbesparende maskiner, der i de senere år er bragt i anvendelse inden for landbruget, har givet dette en hel anden karakter og har forvandelt det ensformige slid til en ikke anstrengende betjening af maskiner, hvormed en mand oven i købet kan udføre fra 50 til 100 gange mere pr. dag, end der tidligere kunne præsteres med de gamle primitive redskaber.

Sammenligner man f.eks. manden, der tidligere høstede med le og tærskede med plejl med manden af i dag, der høster med mejetærsker, eller tænker man på de store vejanlæg, der forhen udførtes af mænd med skovl og trillebør, og så de store jordarbejder, der i dag udføres med gravemaskiner, bulldozere og store selvaflæssende lastbiler, kan man ikke andet end imponeres over de fremskridt, der er sket.

Indbyggertallet fordoblet fra 1960-67

En del af den udvikling, der her er skitseret, har vort sogn tilfælles med den øvrige del af landet; men som noget særegent for Bryndum sogns vedkommende, er der sket dette, at indbyggertallet er blevet fordoblet i de sidste 6-7 år. Dette vil fremgå af nedenstående tal, og det skyldes en stærk udflytning fra Esbjerg, navnlig til Gjesing, Spangsbjerg og Tarp.

SOGNETS INDBYGGERTAL FRA 1801 TIL 1967

1801	488	indbyggere
1860	687	»
1950	1544	»
1960	1917	»
1962	2153	»
1964	2940	»
1966	3529	»
1967	4000	»

Denne voldsomme stigning i folketallet har nødvendigvis medført et meget stærkt byggeri med tilhørende vand-, varme- og elektricitetsforsyning, kloakering og vejanlæg, og forud for hele dette arbejde måtte der foregå mange jord-

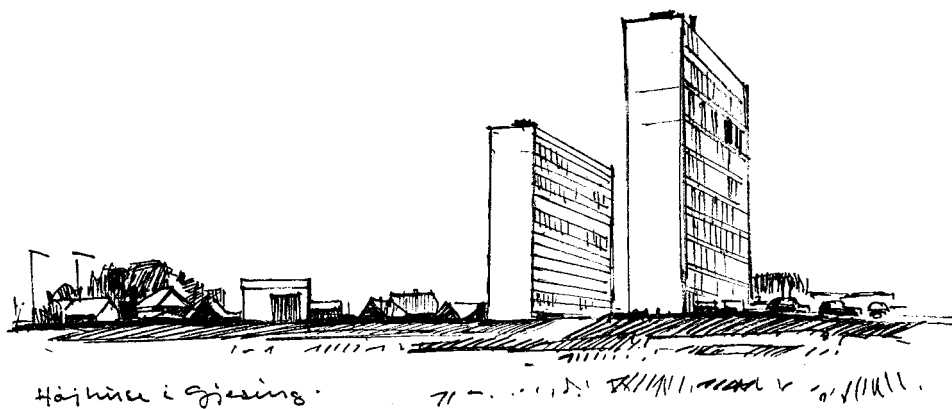
opkøb. I Gjesing-Spangsbjerg er der indtil nu opkøbt i alt 16 gårde og ejendomme til byggeri, og i Tarp en 6-7 stykker, og for at bevirke en planmæssig udvikling i området har Bryndum kommune købt størsteparten. Det begynde med Spangsbjerg Møllegård, hvoraf en stor del allerede er bebygget med etplanshuse, der midtsamler sig om to store 12-etagers højhuse med 126 lejligheder i hver, disse tilkendegiver på lang afstand, at her ligger det nye Gjesing.

Nord for disse har kommunen opført første halvdel af en stor, ny skole, der indtil videre har 8 klasseværelser og gymnastiksal m.m. Den blev taget i brug 1964, men en betydelig udvidelse begynder allerede at trænge sig på.

Da den ny skole toges i brug, blev den gamle nedlagt og anvendes nu til spejdermøder, ungdomsklub og omklædning for fodboldspillere.

Foruden skolen er der også inden for de sidste 6-7 år opført et stort fjernvarmeanlæg og bygget en smuk skiltefabrik, Colorlux, samt to store automobilvirksomheder m.m.

Vil udviklingen fortsætte i samme tempo, som det er sket i de senere år, vil Gjesing-Spangsbjerg snart udgøre en selvstændig bydel med egne skoler, egne forretninger og virksomheder og måske også med egen kirke.

Kristendommen kommer her til egnen, og kirken bygges

Midt i den barske vikingetid kom kristendommen til Danmark og her til egnen, og dette medførte en hel ny livsanskuelse, der med årene helt forandrede befolkningens levevis og livsindstilling, og dette gjaldt både høj og lav.

Den fransk tyske munk Ansgar var kommet her til landet i 826 og havde samlet den første lille menighed i Hedeby ved Slesvig og senere i Ribe, og begge steder havde han i sidste halvdel af det 9. århundrede fået lov til at bygge en trækirke.

Med kristendommens udbredelse gik det til at begynde med kun meget småt, idet vore krigeriske forfædre kun modvilligt tog imod Ansgars milde og forsagende forkyndelse.

Men da vor egn sikkert på denne tid har haft skibsforbindelse med Ribe, må vi antage, at kristendommen ret hurtigt er kommet hertil. Det er sandsynligt, at der allerede før år 1000 er bygget trækirker her på egnen, men man har dog ikke hidtil, som i Jelling, fundet rester af dem.

EGNENS ÆLDSTE KIRKER

Disse ældste kirker har særlig været bygget på steder, hvor der før havde været et hedensk offersted, enten i en lund eller på en højt liggende plads, og stedet her i Bryndum mellem de to gamle bronzealderhøje, den på kirkegården og den, der indtil 1870 lå på kirkepladsen lige ud for indgangen til kirkegården, gør det sandsynligt at tro, at her har en af egnens første kirker, bygget af træ, sikkert ligget.

De to århundreder efter året 1000 var på mange måder en opgangstid for Danmark, og allerede omkring år 1100 begyndte man at erstatte trækirkerne

med mere solide stenkirker. Med forbavsende ihærdighed tog man i de følgende 150-200 år fat på at opføre kirker af forskellig slags bygningssten, og fra 1500 til 2000 kirker står endnu som minder fra denne store kirkebygningstid.

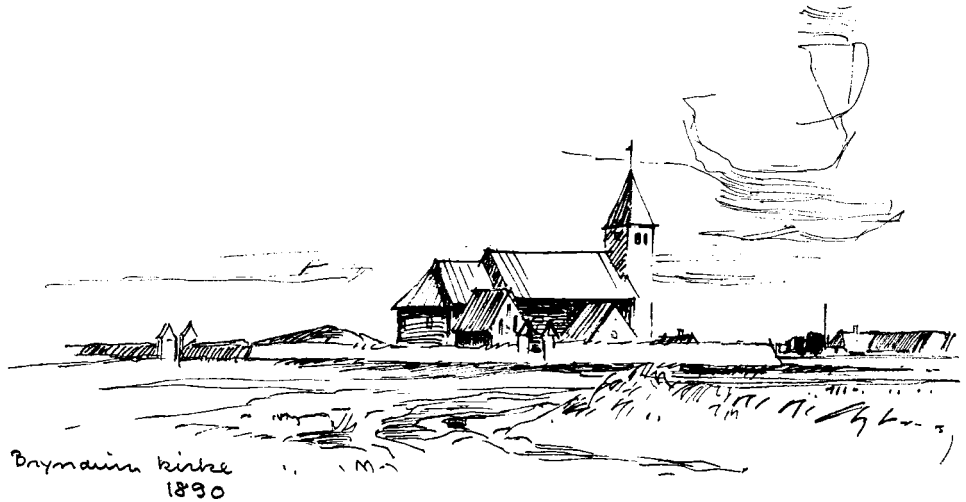
BRYNDUM KIRKE

Bryndum kirke og mange andre af egnens kirker stammer fra denne tid. Den er bygget omkring 1250 og er en af egnens smukkeste og mest anselige kirker. Den er så højt beliggende, at den kan ses næsten overalt i sognet. Dens høje tårn har i tidligere tid tjent som sejlmærke for indsejlingen gennem Grådyb til Hjerting gamle udskibningssted.

Kirkens skib, kor og apsis, den runde tilbygning, der afslutter koret mod øst, er udvendig opført af granitsten, der er tilhugget i smukke regelmæssige kvadre, medens den indvendige mur, særlig i koret, består af tufsten, en vulkansk lavamasse, der er hentet fra Avernach ved Rhinen og sejlet hertil, måske gennem Alslev-Forum å, ligesom vi ved, at tufstenene til kirkerne langs Ribe, Sneum og Varde åer er sejlet hertil ad disse byers åer.

De mange granitsten, der sidder i kirkens mure og i kirkegårdsdiget, er under den første og navnlig den anden istid bragt hertil med de store gletchere fra Norge og Sverrig og har sikkert ligget strøet rundt om på egnen, hvorfra de så på en stor slæde, forspændt med okser, er slæbt op til Bryndum.

Arbejdet med at tilhugge de store granitsten blev udført af en såkaldt »Stenmester« og hans svende. Det eneste redskab, de brugte, var en spidshammer, med hvilken de tilhuggede hver sten på fem sider, og når man får at vide, at der til en enkelt kirke skulle bruges 1000-2000 granitkvadre, der vejede 200-400 kg pr. stk., må man beundre den flid og ihærdighed, som vore forfædre her har udvist.

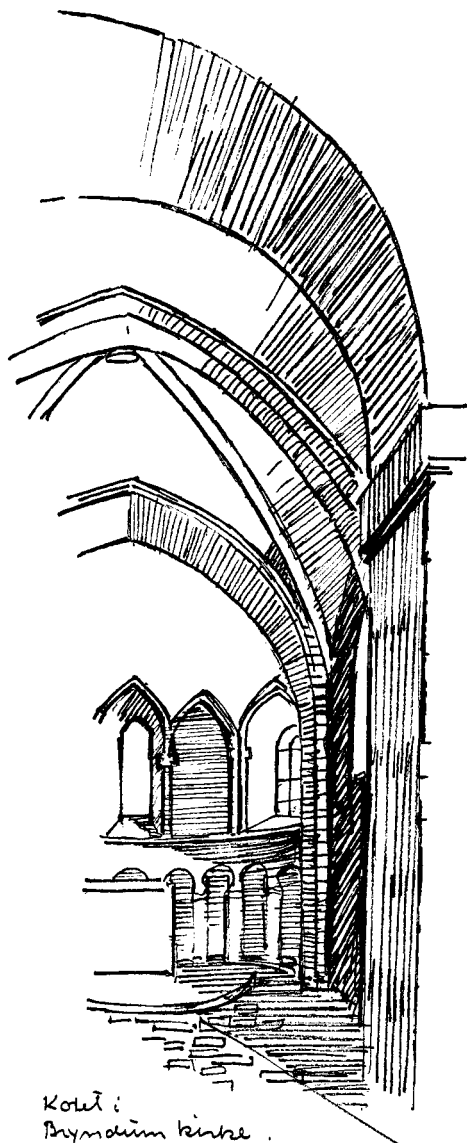
Kirkens stil og indretning

Kunsten at bygge stenkirker har vi lært i Tyskland, Frankrig, Italien og England. Den blev ført hertil af munke og andre gejstlige, der bl. a. lærte os at lave sten af ler, munkesten, og buer over vinduer og døre.

Kirkerne fra det 13. århundrede byggedes i den såkaldte romanske stil, også kaldet rundbuestilen, fordi den oprindelig stammer fra Rom, og fordi alle vindues- og døråbninger afsluttes foroven med halvrunde buer.

Et andet særpræg ved denne byggestil er, at den som regel har små og højt-siddende vinduer, der sammen med de metertykke vægge gjorde kirken til et sikkert tilflugtssted for egnens befolkning, når der var fjender i landet.

Senere er koret, apsis, sakristiet og våbenhuset bygget til, og den sidste tilbygning er tårnet, der for den øverste dels vedkommende er lavet af mursten. Det gamle bjælkeloft i skibet er senere blevet erstattet af de nuværende hvælvinger, og det gamle brandfarlige stråtag er blevet afløst af det tunge, dyre blytag.

Koret i
Brynåsin kirke.

Kirkens videre udvikling

Fra sin første tilblivelse omkring 1250 og indtil nu har kirken som sognets ældste bygning undergået mange forandringer, hvoraf en del allerede er omtalt, men yderligere skal nævnes nogle af de vigtigste ting, der i tidens løb er anskaffet og de forandringer, som tid efter anden er foregået.

Det ældste klenodie, der tilhører kirken, er et krucifiks fra 1475, det hænger på kirkens vestvæg. Den smukke prædikestol med tronhimmel er fra 1617. Altertavlen, der er foræret af provst Jon Madsen, 1624-1659, er, ligesom prædikestolen, flere gange opmalet og har fået andre billedmotiver. Døbefonten, midt i koret, er af granit med indhugget bladværk, og på fontens kant står mandsnavnet »Asser« indhugget med runer. Det er formentlig mesterens navn.

På korets nordvæg er der en sort mindetavle over præsten Kristoffer Klagenberg, død 1776, og oppe i korets første hvælvning er fremdraget et billede af kirkens skytshelgen Skt. Laurentius fra ca. 1350; det viser, hvordan han

lider martyrdøden. Fra reformationen 1536 og over 100 år frem i tiden holdtes der landemoder i Bryndum kirke, og dette har vel været medvirkende til, at korets vægge efterhånden blev prydet med 11 bispebilleder, malet i fresco. Efter 1655 afløstes landemoderne med to årlige provstemoder, skiftevis i Varde og Ribe.

Fra midten af 1600-tallet fører de mange krige: 30 års krigen 1618—1648 og svenskekrigene 1657-59 sognet ind i fattigdom, og bispebillederne tillige med kalkpudset falder af, da kirken i næsten 200 år ikke bliver ordentlig vedligeholdt.

Først i 1856 bliver der foretaget en grundig og meget tiltrængt istandsættelse under Nationalmuseets ledelse. 1890 får den en ny restaurering. Stengulvet erstattes med bræddegulv, og ved århundredskiftet bliver kirken for første gang opvarmet under gudstjenesten. 1902 opbyggedes pulpitur med orgel i kirkens vestre ende.

Kirken restaureres 1927

1927 tilbød fabrikant Lykke Thomsen, Esbjerg, der var født i Bryndumdam, at han ville bekoste en grundig restaurering af sit fødesogns kirke, og den blev meget smukt istandsat både udvendig og indvendig.

Af udendørs ting skal nævnes, at alle kirkens jernvinduer blev udskiftet med vinduer, der var indfattet i bly. »Mændenes indgangsdør« i kirkens sydside, der i mange år havde været tilmuret med røde mursten, blev nu udfyldt med smukke granitplader. Fire store gravstensplader af belgisk marmor, der lå på kirkegården, blev stillet op inde i våbenhuset.

De to var til minde om Hans Chr. Hansen med hustru og deres 5-årige søn fra Spangsbjerg Mølle, og de to andre bar minder om herredsfoged i Skads herred Chr. Bygum og hustru fra Astrup samt deres 22-årige søn, der dræbtes ved en ulykke. Og endnu skal nævnes, at den store trædesten, der lå foran

kirkens indgangsdør, blev flyttet ud på kirkepladsen og rejst til et minde om Kristian den III's besøg i Bryndum både i reformationsåret 1536 og atter i 1539, da han overnattede i Bryndum gamle præstegård og havde sine heste indstaldet i den daværende rytterstald, der lå ved den gamle ryttervej lige vest for Bryndum gl. skole. Ved regulering af kirkepladsen 1966-67 er den gamle hestestald, der lå her, blevet fjernet, og pladsen er omdannet til et smukt anlæg.

Men det var ikke alene kirkens ydre, der blev forbedret. Også indvendig skete der en hel revolution: Hvælvinger i skib og kor blev afdækket, og gamle udsmykninger kom frem og blev malet op på ny, bl. a. Skt. Laurentius, og som noget nyt malede kirkemaleren Ole Søndergård 4 basunengle over altret i koret. Disse, samt figurerne i skibets hvælvinger blev overkalkede ved restaureringen i 1957, da Nationalmuseet hævdede, at de var uden værdi.

For en fuldstændigheds skyld skal endvidere nævnes, at kirken blev malet og kalket fra ende til anden, og at der blev ophængt billeder af de mænd, der havde haft særlig indflydelse på kristendommens udvikling i vort land: Ansgar, Luther, Hans Tausen og Kristian den III.

Desuden malede Ole Søndergård billeder af de 11 apostle samt 8 billeder af vigtige begivenheder i Jesu liv, og endelig skal nævnes, at der yderligere blev malet to store tavler, der hænger nederst i kirken. Den ene med alle præsternes navne fra reformationen til nu samt de årstal, de har virket som sognets præster, og den anden giver en kort oversigt over kirkens historie gennem de ca. 800 år, den har eksisteret.

Sognets beboere, der har haft glæde af den store offervilje, Lykke Thomsen viste sit fødesogns kirke, har grund til at mindes ham i taknemmelighed.

Restaureringen 1957-59

Men hvor godt end kirken blev restaureret i 1927, udøver tidens tand stadig sit nedbrydende værk, og i 1957 trængte kirken igen til en så stor istand-

sættelse, at man i menighedsrådet hurtigt blev enige om, at det rigtigste var at skride til en gennemgribende restaurering. To dygtige arkitekter: Grå, København, og Ås, Varde, påtog sig ledelsen af arbejdet, og kunstmalerne Poul Høm og Niels Østergård udførte den kunstneriske del, og da det hele efter ca. 2 års forløb var færdigt, var den gamle kirke ført tilbage til sin oprindelige middelalderlige rene stil.

Hvad skete der så denne gang? Der skete det, at pudset blev hugget af alle væggene, så de store kvadre trådte helt frem. Vinduesåbningerne blev gjort smallere, bræddegulvet blev erstattet af et murstensgulv, bænkene blev omtrent helt fornyet. Orglet fra 1902 med pulpituret blev fjernet og midlertidigt ombyttet med et mindre orgel, der står på kirkens gulv, og så blev der malet nye billeder på altertavlen af de to kunstnere, og de fire evangelister på prædikestolen måtte vige pladsen for fire middelalderlige fabeldyr.

Til sidst blev det hele malet og kalket med farver, der var smukt afstemt efter hinanden.

Til alt dette indvendige arbejde kom tillige, at der samtidigt blev indlagt varme fra et oliefyr, der blev installeret i kapellet, som blev bygget samme år lige inden for kirkegårdsdiget ved den vestre låge.

Kirkeklokken og tårnet

Samtidig med restaureringen blev den gamle kirkeklokke, der var støbt i Hamburg 1798, erstattet af en større ny engelsk klokke, og der blev muret nye sider i tårnets syd- og vestmur.

Kirkegården og kirkepladsen

På et gammelt fotografi fra før 1870 ses, at kirkegården på den tid lå hen som en græsmark med en enkelt gravtue hist og her, men uden en eneste beplantning. Et nøgent kampestdige omgav hele området, og to store bronzealder-

høje, en på kirkegården, der nu er fredet, og en på kirkepladsen lige vest for indgangen, lå og mindede om, at de mennesker, der levede her, før kirken blev bygget, havde søgt hjælp i en religion, der vidt forskellig fra vores, dog havde haft en egen magt over sindene.

Højen på kirkepladsen hed Bavnehøj. Den var en del højere end den på kirkegården.

Men da sognets beboere i 1870 mente, at højen lå i vejen for indgangen til kirkegården, enedes de om at hjælpe hinanden med at fjerne den, og så kørte de den ned i nogle huller nordøst for kirkegården, hvorfra der tidligere var hentet sand og grus.

Efter at hullerne var blevet opfyldt, blev jorden tilplantet, og derved skabtes det læbælte, der nu ligger mellem kirkegården og vejen.

I de sidste halvt hundrede år er man begyndt at gøre mere ud af gravene end tidligere. Dette er også sket her. For det første er hele kirkegården blevet omgivet af et læbælte, og for det andet er gange og gravpladser blevet reguleret, omgivet med klippede hegn, smukt anlagt og vedligeholdt.

I begyndelsen af dette århundrede blev kirkegården udvidet med et betydeligt stykke mod syd. Dette førte med sig, at kirkediget skulle flyttes længere mod syd, men da dette indeholdt mange store kampesten, kunne de private kirkeejere ikke modstå fristelsen til at sælge dem til Esbjerg havn. I stedet blev der sat et dige af jord og de tiloversblevne mindre sten, og til sidst omgærdede man diget midlertidigt med et pigtrådshegn. Denne pengegriskhed og mangel på respekt for gamle historiske værdier må være rygtedes viden om, og følgende udtalelser viser, at denne handle måde ikke gjorde de pågældende kirkeejere nogen ære.

Ved et møde i Esbjerg præsenterede en mand her fra sognet sig ved at sige, at han var fra Bryndum. — »Nå, Bryndum«, sagde manden, han præsenterede sig for, »nå, det er jo dér, de hegner for de døde med pigtråd«.

1966-67 foretoges en omfattende regulering af kirkegården og kirkepladsen. På kirkegården bortryddedes de gamle træer fra den vestlige indgang og til kirkedøren, gravene i den resterende del blev reguleret, og gangene blev belagt med perlegrus.

Også på kirkepladsen blev der foretaget et stort omlægningsarbejde. Den gamle hestestald, der lå op til kirkediget lidt sønden for indgangen, blev fjernet, og hele pladsen blev omdannet til et smukt parkeringsanlæg.

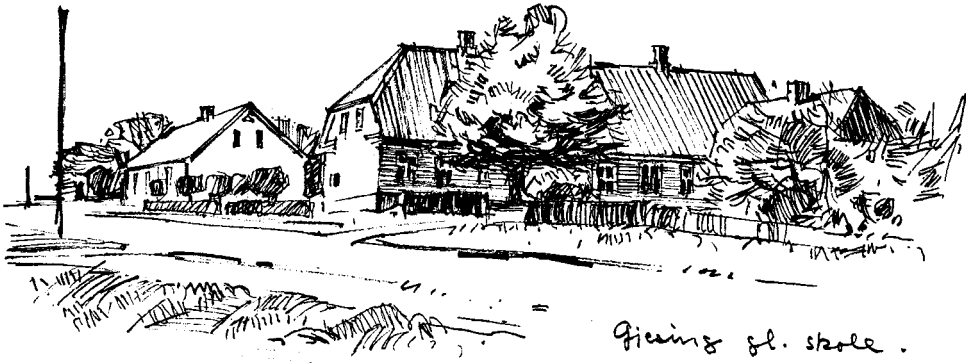
Kirkens ejerforhold

De gamle dokumenter om kirkens ejerforhold viser, at den gang på gang har skiftet ejer, og at disse private ejere mest har været folk uden for sognets grænser, f. eks. har kirken tilhørt ejere af Sønderris i Guldager, forretningsfolk i Varde og deslige. De har haft den som en forretning, der helst skulle give den størst mulige fortjeneste, og vedligeholdelsen er til tider blevet derefter.

Men i 1875 solgtes den af boghandler Klosters enke i Varde til et konsortium på 33 mænd fra Bryndum sogn, og i 1933 blev den en selvejende institution, der administreres af sognets menighedsråd, og der er herved opnået sikkerhed for, at den ikke vil blive forsømt.

BRYNDUM FORSAMLINGSHUS

Den ældste del af forsamlingshuset, den hvidkalkede, er bygget 1890, og senere er det udvidet flere gange. Det har gennem årene været anvendt til møder, gymnastik og fester, og har på grund af beliggenheden altid haft nær tilknytning til kirken. Her har graveren og hans familie indtil for nogle år tilbage haft deres bopæl, og her er de fleste bryllupper blevet afsluttet med en festlighed og begravelserne med et mindesamvær. Gennem trekvart århundrede har det derved været af stor værdi som samlingssted for sognets beboere både i glæde og sorg.

Givning gl. skole .

Træk af skolevæsenets udvikling

LØBEDEGNE

Hvordan undervisningen er foregået før 1750, foreligger der ikke noget skriftligt om, men uden tvivl har både kirkesangertjenesten og børnenes undervisning, før Varde Latinskoles nedlæggelse i 1740, sikkert været besørget af denne skoles ældste elever, de såkaldte løbedegne, idet der allerede i 1539 var udstedt en forordning om, at de landsogne, der kun lå 2 mil, 15 km, fra en købstad med latinskole, skulle have deres degnetjeneste og børneundervisning besørget herfra.

Men befolkningen var i almindelighed utilfreds med de unge fyre, der tit ikke passede deres gerning og blev beskyldt for at leve et udsvævende liv med sjov og drikkeri.

Der blev ofte klaget over dem til biskoppen, men først efter 150 års kamp og klage lykkedes det endeligt at komme af med dem.

SÆDEDEGNE

I stedet for løbedegne blev der ansat såkaldte sædedegne. Det var ofte håndværkere eller husmænd, mænd, der næredes tillid til, og som var kendt med egnens sæd og skik. De kaldtes sædedegne, fordi de var bosiddende i sognet. De havde ingen eksamen, men betingelsen for at blive ansat var dog, at de kunne klare en eksamination hos biskoppen i kristendomskundskab.

Degnens arbejde var jo først og fremmest knyttet til kirken. Han skulle forestå sungen ved gudstjenester, bryllupper og begravelser, bede ind- og udgangsbeden, holde kirken ren og kirkegården ryddelig og så passe klokke-ringningen.

Desuden skulle han hver søndag morgen, når han havde ringet første gang til gudstjeneste, samle kirkebyens unge i de øverste stole, stille sig midt imellem dem og læse børnelærdom, Luthers lille katekismus, for dem. Han læste for, og børnene lærte det ved at sige efter.

De unge, der ikke boede i kirkebyen, skulle i det mindste én gang om måneden samles i et hjem i deres landsby, og dér skulle så degnen komme til dem en søn- eller helligdag, når det var fint vejr, og børnene kunne komme af huse. Undervisning i læsning og skrivning var der ikke tale om, det måtte forældrene selv sørge for.

SKOLELOVEN AF 1739

1739 blev der udstedt en lov, hvorefter der skulle oprettes skoler overalt i landet.

For Bryndum sogns vedkommende skete dette dog først i 1749, da det blev vedtaget, at der skulle oprettes to skoler her i sognet: en hovedskole i Bryndum, hvor degnen skulle undervise, og en biskole i Gjesing, hvor en vinterskolelærer skulle tage sig af undervisningen i fire måneder om vinteren.

Skolen i Bryndum skulle ikke alene samle børnene fra Bryndum, men også fra Forum, Forumlund, Fuglbæk og Astrup, ligesom Gjesing skole foruden byens egne også skulle søges af børnene fra Kjersing og Spangsbjerg Mølle. I Tarp var der ingen beboelse dengang.

Efter den nye lov skulle børnene ikke blot undervises i religion, men også i læsning, skrivning og regning. Beboerne skulle selv sørge for kost, løn og logi til vinterlæreren, og undervisningen foregik i en lejet stue.

1739-loven skabte et godt grundlag for skolens udvikling, men på grund af fattigdom og en vis modvilje i befolkningen skred udviklingen kun langsomt frem.

Først i slutningen af 1700-tallet tog ideelt indstillede mænd som brødrene Rewentlov og biskop Balle fat på at fremkalde en forbedring, idet de indså, at det ikke var nok, at den danske bonde var blevet fri for stavnsbåndet, han skulle også have oplysning, og ud fra denne tanke skabtes »Loven om Folkeskolen 1814«, en lov, der var så omfattende, at den har skabt betingelser for skolens udvikling i de følgende 100 år.

FOLKESKOLELOVEN AF 1814

Men også denne lov blev til i en trang tid, og først i 1828 blev den virksom her i sognet. Der blev da vedtaget, at der skulle bygges en lille enklasset skole med forgang, værelse og skolestue både i Gjesing og Forum. Gjesing-skolen, bygget 1832, har ligget på den nuværende gamle skoles legeplads, mens skolen i Forum, antagelig opført samtidig, lå på den modsatte side af vejen lige over for den nuværende gamle skole. Den blev udvidet med et fag 1862 og ganske ombygget 1866. Med den nye skolelov fulgte flere nye fag: historie, geografi, gymnastik m. fl., og vinterlærerne skulle holde skole fra 1. oktober til 1. maj, medens degnen fra Bryndum så om sommeren skulle undervise de små børn i alle tre skoler skiftevis to dage om ugen, da de store ikke gik i skole.

1852 byggedes der ny skole og degnebolig i Bryndum, men alligevel forløb udviklingen langsomt, og det åndløse terperi i katekismusundervisningen fortsatte næsten århundredet ud.

Først med Kolds og Grundtvigs fordømmelse af dette, skete der efterhånden en forandring. Her i sognet skete denne omkring århundredskiftet, idet de ansatte præster og lærere da var grundtvigsk indstillede, samtidig med, at en del af befolkningen var blevet påvirket i samme retning ved deres ophold på højskoler.

I de sidste 14 år af århundredet bliver alle tre skoledistrikter forsynet med nye skoler og tilhørende lærerboliger til førstelæreren. Det skete i Gjesing 1886, i Bryndum 1893 og i Forum 1898. Disse skoler er nu blevet flyttet og nybygget henholdsvis 1964, 1960 og 1951. Skolen i Forum blev samme år erstattet med en 3-klasset skole med sløjdlokale, gymnastiksal samt bolig til førstelæreren og lejlighed til lærerinde og pedel.

De to andre skoler: Bryndum og Gjesing, blev af hensyn til den stærke befolkningstilvækst i Tarp og Gjesing gjort købstadordnede med real- og fortsættelsesklasser og blev for Bryndums vedkommende bygget i Tarp 1960, og for Gjesings en halv km syd for den gamle i 1964.

Tarp-skolen samler alle børnene fra Bryndum og Tarp, samt eleverne i Forum fra 6. klasse og opefter, medens de børn fra Alslev og Hostrup, der skal i realklassen eller fortsætte undervisningen i 8. og 9. klasse også bliver kørt hertil.

Men det var ikke alene for de ydre rammers vedkommende, der skete forbedringer, også i det egentlige skolearbejde søgte man nye veje. Dette skete særligt efter krigen 1914-18. På denne tid opstod en stærk interesse for opdragelsen og dygtiggørelsen af den nye generation, og denne gav sig udtryk i tre skolelove, der blev vedtaget i 1930-erne.

Disse var loven om udvidet læreruddannelse 1930, loven om skolens tilsyn

og styrelse 1933, hvorved det kirkelige tilsyn blev erstattet med amtskonsulentens rådgivende vejledning, og så i 1937 fik vi en ny skolelov, der skulle afløse loven af 1814.

FOLKESKOLELOVEN AF 1937

Denne lov skulle medføre en række forbedringer både med hensyn til skolens indre arbejde som med de ydre kår. Bl.a. skulle det samlede timetal for hele skoletiden være mindst 6480 timer, og så skulle der indføres sløjd for drenge og husgerning for piger i de sidste to skoleår, ligesom de alle skulle have gymnastik efter det tolvte år.

Også lærernes lejligheder skulle gøres tidssvarende og udstyres med badeværelse og indlagt vand. Hele loven skulle være fuldt gennemført til 1. april 1948.

Men så kom verdenskrigen 1939-45, og så gik arbejdet til dels i stå. Dog var der en del skoler, der under og lige efter krigen blev udbygget efter 1937-loven. Her således Forum i 1951, men det var først efter 1958, at der kom rigtig gang i byggeriet.

SKOLELOVEN AF 1958

Den ledende tanke i denne lov var, at alle børn i by og på land skulle have samme mulighed for at få en fortsat undervisning og uddannelse efter den undervisningspligtige alder. Men for at dette kunne lade sig gøre, var man nødt til at nedlægge de små skoler og samle børnene i store centralskoler, hvor en sådan uddannelse kunne gives.

Samtidig hermed afskaffedes både eksamens- og den frie mellemskole, og i stedet trådte en 3-årig realskole efter det 7. skoleår eller en undervisning i 8., 9. og 10. klasse for dem, der ønskede at uddanne sig til at kunne opfylde det

praktiske livs krav. Desuden indførtes for alle elever i 6. og 7. klasse undervisning i matematik og et fremmed sprog.

1958-loven førte tillige med sig, at der her i sognet blev bygget to centralskoler: en i Tarp 1960 og en i Gjesing 1964, og disse skoler har nu i 1967 henholdsvis 330 og 540 elever samt 20 og 28 lærere og lærerinder.

Ved alle tre skoler i kommunen er der i 1964 oprettet børnehaveklasse for de 6-7 årige, og i 1967 er der opført en særskilt børnehave for 48 småbørn fra 2 til 6 år i Gjesing.

Med den stærke tilflytning, der stadig fortsætter både i Tarp og Gjesing, står begge de to centralskoler foran en snarlig udvidelse, og som følge af det omfattende byggeri, der nu er i gang i V. Gjesing, har kommunen her sikret sig grund til en ny skole. Den har allerede fået navnet »Vestervangsskolen«.

Åndslivet i Bryndum sogn

Når der er tale om åndsliv, vil det vist være naturligt at opdele dette i det kristelige og det folkelige. Der er vist ingen tvivl om, at det kristelige kan føres længst tilbage, og at dette særlig har samlet sig om kirken og dens præster.

Følger man kristendommens historie tilbage i tiden, vil det let ses, at præsterne og deres forkyndelse til enhver tid har været påvirket af den opfattelse, der til de forskellige tider har været den herskende på stedet.

Indtil 1536 var præsterne katolikker. Derefter blev de lutheranere, og de første 200 år derefter måtte de forfatte, at »den rene lutherske lære« var den eneste rigtige og saliggørende. Herefter blev de påvirket af den pietistiske lære, der hævdede, at et fromt liv og gode gerninger dog var Gud mere velbehagelig end den bogstavrette tro på Luthers lære.

Men henimod slutningen af 1700-tallet blev denne opfattelse trængt i bag-

grunden af rationalismen: »Man skulle ikke tro andet, end man kunne begribe med sin forstand«.

Og ud af pietismen og rationalismen udsprang så grundtvigianismen og Indre Mission, der har været de førende kirkelige retninger i de sidste 100 år, efterhånden måske tilsat et stænk af barthianisme.

Inden for enhver af disse perioder har præsterne mer eller mindre været påvirket af de forskellige kirkeretningers livssyn, og i det sidste århundrede er det det grundtvigske, der har haft overtaget. Dette skyldes vist, at sognet i dette tidsrum fortrinsvis har haft grundtvigske præster og lærere, og at mange unge havde været elever på grundtvigske højskoler.

Ved siden af den grundtvigske menigheds liv er der inden for Indre Mission gjort et arbejde for at fremme dennes kristendomssyn. Dette er særlig sket ved at afholde nogle aftengudstjenester med indremissionske præster som talere og ved at lade afholde søndagsskole for børn. Der synes dog ikke at have været rigtig grobund for Indre Missions arbejde, og udviklingen tyder på, at skellet mellem de to retninger mere og mere udviskes.

GRUNDTVIGS FOLKELIGE LIVSSYN

Men ikke alene Grundtvigs kristelige, men også hans folkelige livssyn har været med til at præge livet her i sognet.

Når de unge kom hjem fra højskolen, følte de trang til at fortsætte det liv, de havde oplevet på højskolen med foredrag, gymnastik, ungdomsmøder m. m., og dette gav stødet til, at der blev bygget tre forsamlingshuse, hvor disse interesser kunne dyrkes videre. Det skete i Bryndum 1890, i Gjesing 1908 og i Forum 1910. I tiden der fulgte, har der udfoldet sig et rigt og muntert ungdomsliv i disse huse, hvor der f. eks. i tyverne kunne samles fra 75-100 unge til almindelige foredragsmøder, og ved de store hovedkredsmøder endda op

til 200 unge to dage i træk. Til de store gymnastikstævner var noget lignende tilfældet.

Men det var ikke alene de unge, der samledes i forsamlingshusene. Også de ældre holdt deres foredragsmøder her med efterårsmødet som det mest tiltrækkende, ligesom familiefester og de dengang så almindelige spisegilder blev afholdt her.

TILBAGEGANG

Men udviklingen har ført med sig, at det er gået sørgeligt tilbage med det omtalte liv i forsamlingshusene. De to ungdomsforeninger: Bryndum-Forum og Gjesing blev nedlagt 1957, og gymnastikken, der nu for hele sognet afholdes i den nye Tarp-skole, har kun sparsom tilslutning. De to forsamlingshuse i Forum og Gjesing er nedlagt, medens Bryndums klarer sig på grund af dets beliggenhed ved kirken.

Den væsentlige grund til denne tilbagegang må søges i, at de allerfleste unge forlader landbruget for at søge beskæftigelse i byen.

Også for de ældres vedkommende er mødedeltagelsen gået tilbage. Dog kan Gjesing foredragsforening, der er oprettet 1925, og Kirkeligt Samfund for Bryndum sogn endnu samle en lille flok af trofaste deltagere.

KVINDEFORENINGERNE

Endnu skal nævnes et arbejde, der har sit udspring i et kristeligt livssyn. Det er det, der udføres af sognets kvindeforeninger og startedes af fru pastor Kelstrup omkring 1910. Der dannedes en afdeling i hver af følgende byer: Bryndum, Gjesing, Tarp, Kjersing og Forum. Heraf er sidstnævnte dog nu nedlagt. Formålet med dette arbejde var at støtte den gerning, der blev gjort inden for Dansk Missionsselskab, Santhal- og Portonovomissionen.

Der afholdes møder skiftevis i forskellige hjem, og her følger medlemmerne de forskellige missioners arbejde gennem det, der bliver oplæst af de tilsendte blade, samtidigt med, at alle hver gang yder et bidrag til arbejdets udførelse. Ved hvert af disse møder drikkes der desuden en kop kaffe og læses et stykke af en god bog.

Men dette arbejde vil sikkert ophøre, når det ældre slægtled, der deltager i det, ikke kan mere.

DE UNGES DYGTIGGØRELSE

Også de yngre har et foreningsarbejde i gang. Dette går særligt ud på at dygtiggøre dem til deres gerning.

For de unge mænds vedkommende var der i trediverne en landbrugsfaglig ungdomsskole, der holdtes i Gjesing skole. Den kunne hver onsdag eftermiddag i vintertiden samle 35-40 elever. Da krigen kom, måtte den standse, men nu er der igen oprettet en tilsvarende i Tarp-skolen, der samler de unge fra flere sogne. Dog er den nu — i 1967 — ved at sygne hen af mangel på tilslutning.

For de unge piger har der i mange år været afholdt husholdningsskole i Tarp kro, men da de fleste af disse nu er beskæftiget i byen, har man måttet nedlægge den.

Ved siden af dette fagbetonede ungdomsarbejde har lærerne i de forskellige skoler med mellemrum haft aftenskole og studiekreds, ligesom der et par års tid i trediverne var antaget en særlig ungdomsskolelærer til at undervise de 14 til 18-årige i Bryndum, Gjesing og Guldager.

ANDET OPLYSNING SARBEJDE

Men også de lidt ældre har bestræbt sig for at dygtiggøre sig i deres fag. Landbo- og husmandsforeningerne har således i de senere år holdt nogle store

fællesmøder i Tarp kro, hvor førende mænd inden for landbruget har givet vejledninger, der sikkert har kunnet spores ud i mange bedrifter.

Husmødrene har heller ikke stået tilbage. Gennem sognets husholdningsforeninger: Bryndum, Forum og Gjesing, har de ikke alene søgt at dygtiggøre sig til deres gerning, men gennem studiekredse og store kredsmøder har de også bestræbt sig for at udvide deres horisont udover det daglige livs opgaver med hus og børn.

Kommunens ledelse og administration

Da mere og mere af udviklingen efterhånden ledes og administreres af sognerådet, vil heraf følge, at dettes arbejde vil stige i takt med denne, og ikke mindst vil dette ske for kærneren og hans medhjælpere samt for de ingeniører, der skal planlægge og lede udførelsen af de arbejder, som sognerådet har vedtaget skal udføres.

1946 blev der oprettet stilling for en kærner, og i nogle år klarede han arbejdet helt alene. 1967 var der foruden kærneren ansat et kontorhold på 7 personer.

1963 ansattes en kommuneingeniør. I 1967 er der tre ingeniører og til at hjælpe på kontoret er der desuden ansat fem til forskelligt arbejde. Men den stærke udvikling vil snart føre med sig, at der bliver for lidt plads både i kommunekontoret og i ingeniørkontoret på Tarpgård, hvor der desuden er indrettet kontor for sognets sygekasse.

Det vil derfor inden længe blive nødvendigt at opføre en ny administrationsbygning, hvis der ikke i løbet af få år sker en sammenlægning med Esbjerg.

INDHOLD

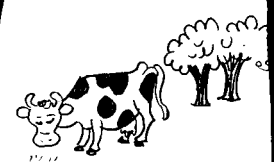
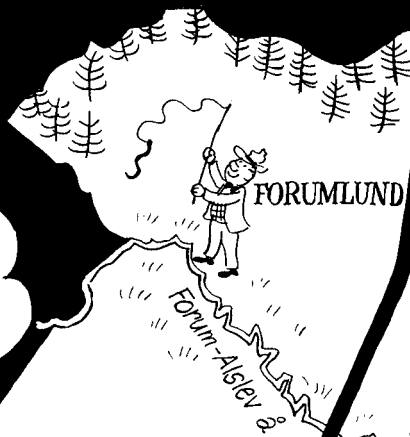
Forord	5	Transport og samfærdsel	56
Bryndum sogn og dets beliggenhed ...	7	Nye befordringsmidler	56
Egnens tilblivelse og udvikling	7	Den 2. verdenskrig	
Heden bliver igen til skov	12	9. april 1940—4. maj 1945	59
Egnens ældste befolkning	14	Engelsk luftangreb på flyvepladsen	61
Ældre stenalder 4000—2500 f. Kr.	14	Krigens afslutning 4. maj 1945	62
Yngre stenalder 2500—1500 f. Kr.	14	En bevæget dag	63
Enkelgravsfolket 1800—1500 f. Kr.	15	Oprydning og istandsættelse	64
Bronzealderen 1500—400 f. Kr.	17	Tiden efter 2. verdenskrig	64
Jernalderen 400 f. Kr.—1000 e. Kr.	19	Marshallhjælpen	65
Vikingetiden ca. 850—1050	19	De økonomiske forhold forbedres	65
Det mørke århundrede 1240—1340 ...	21	Økonomiske vanskeligheder for landbruget	66
Urolige tider i middelalderen	21	De unge forlader landbruget	66
Vore gamle landsbyer	22	Indbyggertallet fordoblet fra 1960—67	67
Sognets byer	24	Sognets indbyggertal fra 1801—1967	67
Bryndum	24	Kristendommen kommer her til egnen,	
Forum	24	og kirken bygges	69
Astrup	26	Egnens ældste kirker	69
Gjesing	26	Bryndum kirke	70
Spangsbjerg	27	Bryndum forsamlingshus	77
Livet i vore gamle landsbyer	31	Træk af skolevæsenets udvikling	78
Skads herredsting	34	Løbdegne	78
Dagligt liv og arbejde i ældre tid	35	Sædedegne	79
Udskiftningen i 1780-erne	38	Skoleloven af 1739	79
Tarp	40	Folkeskoleloven af 1814	80
Kjersing	42	Folkeskoleloven af 1937	82
Landbruget fra ca. 1800—1900	45	Skoleloven af 1958	82
Vendepunkt for landbruget	46	Åndslivet i Bryndum sogn	83
Udvikling af vej- og trafikforhold ...	47	Grundtvigs folkelige livssyn	84
Tekniske fremskridt 1900—1967	48	Tilbagegang	85
Fra le til mejetærsker	48	Kvindeforeningerne	85
Den økonomiske udvikling	50	De unges dygtiggørelse	86
Mellemkrigstiden 1918—40	52	Andet oplysningsarbejde	86
Den store krise 1930—33	52	Kommunens ledelse og administration	87
Elektriciteten i vor tjeneste	54		

Kort over Bryndum sogn bag i bogen.

KORT OVER BRYNDUM SOGN

BRYNDUM SOGN

VARDE

FORUMLUND

Forum-Alslev 2

FUGLBÆK

ALSLEV

V.NEBEL

Brugsforen.

Forsaml.hus
FORUM

Gl. skole

Fasterhøj

Mikkelsløje

ASTRUP

Gl. præstegård

GULDAGER

BALLE
Stok bro
Møllegård

Forsamlhus

Gl. skole

Præstegård

BRYNDUM

Skole

Alderdøms hjem

TARP

BRYNDUMDAM

Mejeri

Brugstøven

Stenalders fund

GJESING

Gl. bystævne

KJERSING

SKADS

Gl. skole

Gl. forsamlhus

Skole

ESBJERG

Nørreskov

SPANGSBJERG

Møllegård

